

3
ივ. ჯავახიშვილი. ~~საქართველოს~~ ^{საქართველოს} ~~ისტორიის~~ ^{ისტორიის} ~~მე-11 ტომი~~ ^{მე-11 ტომი}
საქართველოს წინასწარმართება. საუკუნე

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთშორისი დამოკიდებუ-
ლებისა და საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ გა-
მოკვლევა და წერილები წინათაც საკმაოდ მოიპოვებოდა,
მათ შორის ხელთუფლიშვილისა და ზ. ავალიშვილისა ცნო-
ბილი თხზულებებიც ითვლებოდა. ამისა და მოუხდელად ამ მონო-
გრაფიის გამოქვეყნება განსაკუთრებით იმიტომ გადავწყვიტე,
რომ ყველა აქ მდის გამოცემულს თხზულებებში რუსეთში
არსებულ პოლიტიკურ და საცენზურო პირობების სიმკაცრის
წყალობით ავტორებს ისტორიული სიმართლის სრული სი-
ნამდვილთა და გულახდილობით გამოთქმა არ შეეძლოთ. ეს
ნაკლი უნდა შევსებულიყო და ჩემი მონოგრაფიის უმთავრეს
მიზანსაც სწორედ ეს შეადგენდა. ამას გარდა ვითარცა ისტო-
რიკოსს მე იმდროინელი ამბების ფარული ამამოძრავებელი
ძალისა და მისწრაფების სიცხადიდ გამოაშკარავება მაინტე-
რესებდა. დღით რუსეთ-საქართველოს 1783 წ. ხელშეკრუ-
ლების განხილვაც ახალ თვალთსაზრისით შეიძლებოდა და საჭი-
როც იყო. მკითხველი ალბად შეამჩნევს რომ ყველა ამ მხრივ
ამ მონოგრაფიაში არა ერთი ახალი შეხედულებაა, ან ძველი
წინანდელზე უფრო მეტის ხაზგასმულობა და დასაბუთებით
არის გამოთქმული. ი იც უნდა აღინიშნოს, რომ ხელთუფ-
ლი და ავალიშვილის თხზულებები რუსულად არიან
დაწერილნი და სრულებით შეუწყნარებელი მდგომარეობა
იყო, რომ აქამდის ასეთ დიდმნიშვნელოვან ხანისა და საკით-
ხის შესახებ ქართულად ერთი სპეციალური ცალკე მონო-
გრაფია არ იყო გამოცემული. საქართველოს დამოუკიდებ-
ლობის აღდგენის შემდგომ საქართველოს რესპუბლიკის ყო-
ველი მოქალაქე მოვალეა თავის ქვეყნის წარსული იცოდეს,

განსაკუთრებით ისეთი ხანა, როგორც მე-XVIII-ე სტა. წინა
დელმა ქართველმა პოლიტიკოსმა ამ ჩვენს წინააღმდეგობაში
შეიძლება თანამედროვე მდგომარეობისათვისაც ბევრი რამე
საგულისმო და გამაფრთხილებელი ამოიკითხოს.

სტამბოლი. 1919 წ. თებერვალი—მარტი.

წმარობის შემოკლებულ სათაურებისა და სიტყვების განმარტება.

АКАГК—Акты издайные Кавказской археографической комиссіей.

Бурнашевъ Картина — С. Д. Бурнашевъ. Картина Грузіи или описаніе политическаго состоянія царствъ Карталинскаго и Кახетинскаго Тифлисъ 1896 г.

ბუტკოვი | Матеріалы — П. Г. Бутковъ. Матеріалы для новой
Бутковъ | ახ исторіи Кавказа съ 1722 по 1803
 | Мат. годъ I და II წ. СПБ. 1869 წ.

ჩუბ.—დ. ჩუბინაშვილის გამოცემას.

პროფ. ცაგარელი Грамоты—Грамоты и другіе историческіе документы XVIII столѣтія, относящіеся къ Грузіи.

ჭიქ.—ზ. ჭიჭინაძის გამოცემას.

მსხვილი კორექ. შეცდომების განწმარება.

უნდა იყოს გვ. 21 სტრ. 1 1773—1783 წ.
 გვ. 49 IX თავი.

შინაარსი

გვერდი.

წინასიტყვაობა	
წყაროების შემოკლებულ სათაურებისა და სიტყვების გან- მარტება	
მსხვილ კორექტ. შეცდომების გასწორება	
შესავალი	1-6.
I თავი. რუსეთის პოლიტიკური დახმარების მოიმედება ვახტანგ VI-ის დროს საქართველოში და მისი შედეგი	6-12.
II თავი. აღმოსავლეთ საქართველოს განსაცდელი და თეიმურაზ II და ერეკლე II ღვაწლი საქართველოს წინაშე	13-15.
III თავი. დამოკლებულება საქართველოსა და რუსეთს შორის 1783 წ. ხელშეკრულებამდე	15-22.
§ 1. რუსეთ-ოსმალეთის პირველი ომი ეკატე- რინე II დროს, საქართველოს ჩათრევა ამ ომში ოსმალეთის წ წააღმდეგ და ამის შედეგი	15-20.
§ 2. აღმ. საქართველოს მდგომარეობა 1773-1783 წ. ერეკლე II დამოუკიდებელ პო- ლიტიკის წყალობით	21-22.
IV თავი. 1783 წ. ხელშეკრულება რუსეთ-საქართველოს შორის	22-32.
§ 1. მისი წარმოშობის ისტორია	22-25.
§ 2. 1788 წ. ხელშეკრულების შინაარსი და მის მიერ დამყარებული უფლებრივი დამოკიდე- ბულება	25-32.
V თავი. 1783 წ. ხელშეკრულების შედეგი	33-36.
VI თავი. რუსეთის მიერ მიტოვებულ საქართველოს მდგომარეობა	37-40.
VII თავი. ალა-მაჰმედ-ხანის შემოსევა საქართველოში	40-43.
VIII თავი. რუსეთის გალაშქრება ალა-მაჰმედ-ხანისა და სპარსეთის წინააღმდეგ 1796 წ., მისი მოჩვენე- ბული და ნამდვილი მიზეზები და დასასრული	43-49.

- IX თავი. რუსეთ-საქართველოს ერთიერთი დამოკიდებულება
ბის საფუძველი და მისწრაფებათა შეურიგებლობა 45—57.
- X თავი. საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობა რუსე-
თის ზღაგრობის მეერ და რუსეთთან შეერთება 57—64.
-

შ ე ს ა გ ა ლ ი .

აღმოსავლეთ საქართველოს საზოგადო მდგომარეობა
მე-XVIII საუკუნის დამდეგს.

საქართველოს და ქართველი ერის ცხოვრებაში ეროვნული თვალსაზრისით უაღრეს გაჭირვებისა და განსაცდელის ხანად მე-XVII-ე ს. უნდა ჩათვალოს. მას შემდგომ, რაც ქართლის სამეფო ტახტზე სპარსეთის შაჰმა 1634 წ. როსტომი დაამტკიცა, აღმოსავლეთი საქართველო სპარსეთის წამლექავ გავლენის ასპარეზად იქცა. თვით სპარსეთის სამეფო კარზე აღზრდილი და სპარსულ-მაჰმადიანურ ზნე-ჩვეულებებისა და დაწესებულებათა თაყვანისმცემელი როსტომ მეფე ამ გავლენის გავრცელებას საქართველოში შეგნებულად უწყობდა ხელს. ქართული სახელმწიფო სამართლის ტერმინების მაგიერ მან სპარსულ-ოურქული შემოიღო. თვით სახელმწიფო წესწყობილებაშიაც მან ზოგიერთი იმგვარი ცვლილება შეიტანა, რომელიც სპარსულს უახლოვებდა. სპარსული ენა და მაჰმადიანობა მეფის წაბაძულობით ქართველთა უმაღლეს წრეებში თანდათან უფრო-და-უფრო ვრცელდებოდა. ეს და ბევრი სხვაც ქართულ ეროვნულ თვითშემეცნებას და არსებობასაც კი დიდს საბრთხეს უმზადებდა.

1636 წ. რომ სპარსეთმა და ოსმალეთმა ერდმანერთს შორის მუდმივი მტრობის მოსასპობად საქართველო ორად გაჰყვეს და აღმოსავლეთი ნაწილი ოსმალთა მიერ სპარსთა უცილობელ გავლენის სფეროდ იყო ცნობილი, დასავლეთი საქართველო კი სპარსეთმა ოსმალეთს დაუთმო, დასავლეთ საქართველოშიც ოსმალეთის გავლენამ ისე ძლიერად იჩინა თავი, რომ ქართულ ეროვნულ საქმისთვის საშიში შეიქმნა.

პირადად როსტომ მეფე ქვეყნის ურიგო მმართველთა რა-
 ყოფილა: ქვეყნის კეთილდღეობაზე და ქონებრივ მოყვანა-
 რებაზე ზრუნავდა, მაჰმადიანობის-და მიუხედავად ~~ქრისტიანობის~~
 რებით თავის სახელოვან თანამეცხედრის მარიამ დედოფლის
 გავლენით ქართული ეკლესიების განახლებასაც კი მისდევდა,
 მაგრამ თვით ის სპარსული გავლენა, რომელსაც იგი აღმო-
 სავლეთს საქართველოში აძლიერებდა, მთელს მის სახელმ-
 წიფოებრივ მოღვაწეობას უკულმართობის დაღს ასვამდა და
 ჩვენი ქვეყნისათვის დამღუპველად ხდიდა.

ამას ერთი უფრო ახირებული გარემოება დაერთო ზედ.
 რაკი სპარსეთის შაჰები ხშირად თავიანთ სარდლებს არ ენ-
 დობოდნენ ხოლმე, ქართველთა პირიანობა და ფიცგაუტეხე-
 ლობა-კი გამოცდილებით იცოდნენ, ამის გამო ისინი თავი-
 ანთ დახლართული სამხედრო საქმეების მოწესრიგებას ქარ-
 თველ მეფეებს ანდობდნენ ხოლმე. ამის წყალობით ისეთს
 ნიჭიერ სამხედრო პიროვნებებს, როგორიც მაგ. მეფე გიორ-
 გი XI იყო, უნებლიეთ სპარსეთის აჯანყებული ქვეშევრდო-
 მების დამორჩილება უნდა ეკისრა და ხან ავღანისტანში ყო-
 ფილიყო, ხან ბელუჯისტანში, ხან სხვაგან სადაც-კი ამბოხება
 იფეთქებდა. ამიტომ ისე მოხდა, რომ ქართველ მეფეებს
 თავიანთ საბრძანებელში წასვლისა და მართვა-გამგეობის სა-
 შუალება არ ჰქონდათ და თავიანთი ძალა და ნიჭი სპარსე-
 თის შაჰების ტახტის გამაგრებისათვის უნდა შეეღწიათ. ამის
 გამო ისინი იძულებული იყვნენ თავიანთ მაგიერ მახლობე-
 ლი ბატონიშვილები მეფის მოადგილედ დაენიშნათ ხოლმე
 საქართველოში და მათთვის მიენდოთ ქვეყნის მზრუნველო-
 ბა. სპარსეთის სამეფო კარი მაშინ დაუსრულებელი ვერაგო-
 ბისა და ქიშპობის ბუდედ იყო ქცეული. ცვალებადი იყო
 ხოლმე იქ გავლენა და ამასთანავე ცვალებადი იყო ხოლმე
 სპარსეთის შაჰების პოლიტიკაც ქართველი მეფეების მიმართ.
 ეს გარემოება შხამავდა ჰაერს და სრულ გამოურკვევლობის
 გრძნობას ჰქმნიდა საქართველოში. ქართველი ერი ამ დროს

მართლაც უაღრესს განსაცდელში იყო ჩავარდნილი. მისი მომავალი სახეიროს არას მოასწავებდა, თუ რომ ის ჰყოლოდა თავის სულიერს ძალას არ მოიკრებდა და ეროვნულ უცხო-
ცდელის თავითგან აცილებას არ ეცდებოდა.

საბედნიეროდ ქართველობამ ეს შესძლო. ამ საშინელ გასაჭირში მან მართლაც მთელი თავისი ენერგია და შემო-
კმედებითი ნიჭი მოიკრიფა და გამანადგურებელ მიმართულებას წინააღუდგა. ქართული ენა რომ სპარსული სიტყვებით არ შერყვნილიყო და ნამდვილი ქართული უცხოურისაგან გაერ-
ჩიათ, დიდი ქართული ლექსიკონის შედგენას მიჰყვეს ხელი. გიორგი XI-ის წინადადებით ამ გვარი შრომა გამოჩენილმა ქართველმა მწერალმა და მოღვაწემ საბა-სულხან ორბელიანმა შეადგინა, რომელსაც მან პი წელიწადი მოანდომა. ეს შე-
სანიშნავი ნაწარმოები ეხლაც ძვირფას განძად ითვლება მე-
ცნიერებისათვის, მაშინ ხომ იგი ცის მანანასავით უნდა მოვლენოდა ქართველობას. უცხო ენის ზეგავლენით რომ ქართული ენის ბუნება და კანონები არ შებლაღუდლიყო, ქართული გრამატიკა იქმნა შედგენილი ჯერ მოკლე შანშო-
ვანის მიერ, ხოლო უფრო გვიან ვრცელი ანტონი კათოლი-
კოზის მიერ.

ეროვნულ თვითშემეცნების გამოღვიძებისა და გაღვივე-
ბისათვის, განსაკრთებით კი განმტკიცებისათვის წარსულის ცოდნას აქვს დიდი მნიშვნელობა: ისტორია ადამიანის მსოფლ-
მხედველობას აფართოვებს და იმავე დროს საჭირო სიღრმე-
სა და საფუძვლიანობას ანიჭებს. ეს კარგად ესმოდა საქარ-
თველოს დიდებულ მეფეს ვახტანგ მე-VI-ეს (1703—1714, 1719—1724 წ.წ.), რომლის მრავალმხრივი, დაუღალავი მოღვაწეობა საქართველოს საკეთილდღეოდ ქართულ ისტო-
რიის ერთ-ერთ საუკეთესო ფურცელს შეადგენს. ყოველს განათლებულ ქართველს რომ საშუალება ჰქონოდა თავის ერისა და ქვეყნის თავგადასავალი სცოდნოდა, მან ქართველ ისტორიკოსთა კომისია მოიწვია, რომელსაც ამის შესაფერი-

სი შრომა უნდა გაგწია. ქრონოლოგიურად დალაგებული ქართული სხვა და სხვა საისტორიო დროის თარიღებზე, ძველ დროსვე ერთ კრებულად იყო შედგენილი. რამდენიმე „ქართლის ცხოვრების“ სახელით არის ცნობილი. ეს კრებული მხოლოდ მე-XIV-ე ს—ის დამდეგამდის იყო მოყვანილი. ამ სახითაც ხელთნაწერები იშვიათი საშოვარი შეიქმნა იმიტომ, რომ მომეტებული ნაწილი მტრების შემოსევის დროს დაიღუბა. ვახტანგ მეფემ შეაგროვა ყველა საუკეთესო ხელთნაწერები, აგრედვე ყველა ის საისტორიო წყაროები, რომელნიც ჯერ იმ კრებულში შეტანილი არ იყვნენ, და სიგელ-გუჯრებიც, მოგროვილ საისტორიო მასალების და მიხედვით მან ამ კრებულის გაგრძელების შედგენა დაავალა, რომ მე-XIV-ე ს—ითგან მოყოლებული საქართველოს ისტორია მე-XVIII-ე ს—ის დამდეგამდის ყოფილიყო მიყვანილი. შემდეგ ამ ნაშრომის გავრცელება უკვე ადვილი საქმე იყო.

ეს დავალება ისტორიკოსთა კომისიამ შეძლებისდა გვარად აასრულა კიდევ. რათგან ქართული წყაროების ძიებასა და შესწავლას შეუდგენ, ამ გარემოებამ ქართული საისტორიო მწერლობა კვლავ გამოადვილა და გააცხოველა. იმავე მიზანს, რომელიც ვახტანგ VI-ის მიერ მოწვეულს კომისიასა ჰქონდა დასახული, ისტორიკოსი ფ. გიორგიჯანიძის ფრიად საგულისხმეო და შინაარსიანი ნაწარმოებებიც ემსახურებოდა. ვახტანგ მეფისავე თანამედროვე იყო ისტორიკოსი ს. ჩხეიძე. მაგრამ ამ ხანის ქართულ საისტორიო მწერლობის საუკეთესო სამკაულად ბატონიშვილი ვახუშტის განთქმული საისტორიო და საგეოგრაფიო თხზულებები უნდა ჩაითვალოს. პირველი წყაროების შესანიშნავ კრიტიკულ განხილვითა, ხოლო მეორე საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილებისა, ზნე-ჩვეულებისა და ტანისამოს-თავ-საბურავის მოკლე, მაგრამ საუცხოვო მკაფიო ისტორიული მიმოხილვით არის შეპყვნილი. ორთავე თხზულებას, განსაკუთრებით საქართველოს

გეოგრაფიულს აღწერილობას მეცნიერებისათვის ეხლა თა-
ვისი მნიშვნელობა არ დაუკარგავს.

ქართული მოწინავე წრეები საისტორიო თავგადასავალ-
თა და თემებით იყვნენ გატაცებულნი. სხვათა შორის ამი-
თაც აიხსნება ის გარემოება, რომ ამ ხანაში პოეტებმა გან-
საკუთრებით საისტორიო პოემების წერას მიჰყვეს ხელი. ქარ-
თული მხატვრული მწერლობის სხვა დარგებსაც ეროვნული
სიმათა ჟღერა დაეტყუათ. ეს გარემოება საზოგადოებრივ ჰან-
გებზე ამღერებულს ქართულს ამ დროინდელს პოეზიას სამ-
შობლოს გაჭირვებული მდგომარეობის გამო ჩუმი მწუხარების
ელფერს სდებდა.

თავის ნაყოფიერი მოღვაწეობა ვახტანგ მეფემ სახელმ-
წიფო საქმეებშიც გამოიჩინა. მას მშვენიერად ესმოდა, რომ
წესიერი და კარგად მოწყობილი სახელმწიფოსთვის თავი და
თავი სამართალია. საქართველოს სახელმწიფო წესწყობილცა
რომ მკვიდრ საფუძველზე ყოფილიყო დამყარებული, უნდა
პტიცედ გარკვეული ყოფილიყო ყველა დაწესებულებათა და
მოხელეების უფლება-მოვალეობანი. როგორც უკვე წინათაც
და მე-XIV-ე ს—შიც არსებობდა, მაგრამ დროთა განმავლობაში
დავიწყებული და უყურადღებოდ მიტოვებულ იქმნა, ვახტანგ
მეფემ ისევ შეაგროვა წინანდელ ქართველ მეფეთა ყველა გან-
კარგულებანი და დადგენილებანი როგორც სხვა და სხვა სახე-
ლმწიფო დაწესებულებათა, ისევე სხვა და სხვა მოხელეების უფ-
ლება-მოვალეობათა შესახებ, დაალაგა შინაარსისდა მიხედვით,
მოაწესრიგა და სახელმწიფო კანონების სახელმძღვანელო წიგ-
ნად აქცია. ამ ძეგლით, რომელსაც ვახტანგ XI-ემ „დასტურ-
ლამალი“ უწოდა, ქართულ სახელმწიფო სამართლის განვი-
თარებასა და შესწავლას მკვიდრი საფუძველი დაუდვა.

საქართველოში მართლმსაჯულების ასამაღლებლად და
განსამტკიცებლად ვახტანგ XI-ემ ამ გვარადვე ჯერ ქართუ-
ლი სამართლის ყველა ძეგლები შეაგროვა, რომელიც კი
ძველ დროითგან შერჩენილი იყო, შემდეგ სხვა ერთა კა-

ნონმდებლობითგანაც გამოარჩია სამართლის წიგნები და სამართლის ყველა ამ ძეგლების განსაკუთრებული კრებული შეადგინა, რომელსაც მისგანვე მოწვეულ ქართულ საჯარო მდებლო კრების მიერ შედგენილი სამართლის წიგნი დაუბოძა. უკანასკნელი ნაწარმოები მაშინდელ ცხოვრების უფლებრივ ვითარების უფრო შესაფერისი გამომხატველი იყო. დიდი ხანია უკვე რაც სპეციალისტებს აღნიშნული აქვთ ვახტანგ მე-VI-ის სამართლის წიგნის ღმობიერებისა და ჰუმანურ მისწრაფების უტყუარი თვისებები.

დაუფასებელია ის დიადი ღვაწლი, რომელიც ვახტანგ მეფეს, მის უფროსს, თანადროულსა და უმცროს თანამშრომლებს მიუძღვით ქართველ ერის წინაშე. მათი წყალობით ჯალხის თვითშემეცნება ფხიზელი გახდა და გაღრმავდა. ყველაფერს კულტურული აღორძინების იერი დაეტყო. ხელშემწყობი პოლიტიკური ცხოვრების პირობები-ღა იყო მხოლოდ საკირო, რომ ეს აღორძინება განმტკიცებულიყო და თანდათან აყვავებისა და ძლიერების ხანად ქცეულიყო. ვახტანგ მეფეს ჩრდილოეთითგან მოსულმა ერთმა ამბავმა იმედი მისცა, რომ საქართველო მალე ცხოვრების ამ ხელშემწყობ პირობებსაც ეღირსებოდა.

ეს ამბავი რუსეთითგან მოვიდა.

| თ ა ვ ი .

რუსეთის პოლიტიკური დახმარების მოიმედება ვახტანგ VI-ის დროს საქართველოში და მისი შედეგი.

რუსეთს სპარსეთში განსაკუთრებით ეკონომიური ინტერესები ჰქონდა. პეტრე დიდს უნდოდა, რომ სპარსეთის ვაჭრობა რუს ვაჭრებს ჩაეგდოთ ხელში და მთელი აბრეშუმი სპარსეთითგან რუსეთში ყოფილიყო შეტანილი. სპარსეთის ეკონომიურად ხელში ჩაკერა რომ უფრო გაადვილებულიყო

და შემდეგ უფრო ვრცელი პოლიტიკური ზრახვის განხორციელება შესძლებოდა, პეტრე I გადასწყვიტა, კასპიის ზღვის მიდამოები ამიერკავკასიაში ჯერ თავის მფარველობის ქვეშ მოექცია, შემდეგ ქვეყანა დაეპყრა და შიგ რუსი ჯარისკაცები ჩაესახლებინა. ავღანელთა მიერ სპარსეთის დაპყრობის შიშმა თითქოს დააჩქარა ამ წადილის განხორციელება (Бутковъ Матеріалы I, 4—6). ამ იდუმალი გეგმის ასასრულებლად რუსეთისათვის საქართველოს სამეფოს სამხედრო დახმარება იყო საჭირო. ამიტომ პეტრე დიდმა გადასწყვიტა საქართველო და მეფე ვახტანგიც ჩაერია ამ საქმეში და რუსეთის სასარგებლოდ გამოეყენებინა. პეტრე I-მა სწორედ ამგვარი საიდუმლო დავალებით 22 მარტს 1720 წ. ვოლინსკი აშტარხანში გუბერნატორად გაისტუმრა. მას ვახტანგ VI უნდა დაერწმუნებინა, რომ პეტრე I მისა და ქრისტიანებისადმი უაღრესად კეთილი განწყობილებით არის გამსჭვალული, და თანაც დაეიპედებინა, რომ რუსეთის ხელმწიფე მას მაჰმადიან ძლიერ სახელმწიფოებისაგან მფარველობას გაუწევდა (ბუტკოვი. Матеріалы I, 6) ¹⁾.

რუსეთის ხელმწიფის ელჩმა ისე ოსტატურად მოაწყობა და მოაჩვენა საქმე ქართველებს, თითქოს პეტრე I-ს შეეტყუოს ვახტანგ VI გაჭირვებული მდგომარეობა. მისი შველა და დახსნა სდომნოდეს სპარს-ოსმალთა კლანკებისაგან და სწორედ იმიტომ აპირებდეს იგი სპარსეთის წინააღმდეგ ამხედრებას. მეფე ვახტანგმა და ქართლის სამეფოს გავლენიანმა წრეებმა ეს დიპლომატიური ხრიკები სინამდვილედ მიიჩნიეს. მათ ვერ წარმოედგინათ, რომ ძლიერ ქრისტიან ხელმწიფეს გულში სხვა რაიმე იდუმალი ზრახვა ეკმნებოდა და ვახტანგ

¹⁾ „Волынскій... получилъ указъ дѣлать тайно приготовленія къ персидскому походу... и склонять карталінскаго царя Вахтанга и прочихъ христіанъ къ пользамъ Россіи, увѣряя ихъ въ благорасположеніи Петра I и обнадеживая ихъ въ государевомъ покровительствѣ“.

VI დარწმუნებული იყო კიდევ, რომ რა წამს იგი პეტრე I-ს და რუსთა ჯარს მიემხრობოდა, პეტრე I თავის მხარე მის მეთაურობით საქართველოს მტრის წინააღმდეგ გზავნიდა (დ. გურამიშვილი დავითიანი. ზ. კიკ. გამ. 33) ¹).

როდესაც ეს საკითხი სახელმწიფო დარბაზში ირჩეოდა, ყველა დარბაისელნი არ იყვნენ ამ სამხედრო გეგმის მომხრენი. პირიქით ზოგი საღი შორსგამსჭვრეტელობით ამტკიცებდა კიდევ რომ ამ ომში ჩარევა საქართველოსთვის ფრიად სახიფათო და სწორედ დაშლუპველი ნაბიჯი იქმნებოდა, რომლითაც ქართველთა მრავალრიცხოვანი გარეშე მტრები ისარგებლებდნენ და რუსთა ჯარის ამიერ-კავკასიაში მოსვლამდის ჩვენს ქვეყანას ააოხრებდნენ (იქვე 35) ²).

მაგრამ მეფე ვახტანგი ისე გატაცებული იყო რუსთა ხელმწიფის წინადადებით, რომ არავითარი ექვიც არ ებადებოდა და ღრმად დარწმუნებული იყო, რომ პეტრე I-თან თანხმობრივი სამხედრო მოქმედება საქართველოს ბედნიერებას მოანიჭებდა. ამიტომ ის და მისი თანამოაზრე დარბაისელნი დაუყოვნებლივ გალაშქრების მომხრენი იყვნენ.

რაკი მეფე თავისას არ იშლიდა, მოწინააღმდეგე წინდახედულმა ჯგუფმა ურჩია მეფეს რუსთა ხელმწიფისათვის მხოლოდ ფარული დახმარება გაეწია და მარტო პატარა ლაშქრით და საიდუმლოდ წასულიყო პეტრე I მისაშველებლად (დ. გურამიშვილი. დავითიანი 35). მაგრამ ვახტანგ მეფემ არც ეს ისურვა: პეტრე I-ს მისივე მოციქულის პირით თანხმობა

¹) პეტრე I „საქმე ვახტანგ მეფისა სცნა, მისი შველა ენება: ზღვა გავლო, დაჰკრა ავღანთა, სოლალს დაუწყო შენება და დალისტანს მოხვდა ღვთის რისხვა...“

ხელმწიფემ ვახტანგს მისწერა: მოდი მიგიჩნევ მამადო... გიჯობს მე ზურგი მომყუდო, გულზედა გული მამადო და მერვე შენს მტერზედ მომიძღვე“...

²) «მაგრამ მტერნი შეგვიტყობენ, ყველა ჩვენზე წამოდგების... ვინამ რუსნი იამაშველიან მანამ ჩვენი გარდაახვდების».

შეუთვალა და მზადებას შუღლა (დ. გურაპიშვილი იქვე. 38 და Бутковъ Матеріалы I, 16).

2 ივლისს 1722 წ. პეტრე I-მა მეფე ვახტანგს ბორის თურქისტანოვის პირით შემოუთვალა, რომ ის მალე სპარსეთის სამზღვრებს მიაღებდა და ამიტომ მეფე საჩქაროდ ლეკებს უნდა დასცემოდა, ამასთანავე თავის დაწყობილ ლაშქრითურთ სპარსეთს შეჰსეოდა და იქ მოეცადა, სანამ პეტრეს მოსვლის შესახებ ცნობები მოუვიდოდა, თუ სად შეყრილიყვნენ ერთად (Бутковъ I, 19).

ვახტანგ მეფემ სიხარულით 30.000—40.000 ჯარისკაცი შეჰყარა, მსწრაფად განჯისაკენ გაილაშქრა და შანქორში დაიბანაკა რუსთა ხელმწიფისა და ძლიერ ლაშქრის მოუთმენლივ მოპოვდინე. 6 ენკენისთვეს 1723 წ-სა პეტრეს ეს ამბავი დარუბანდში მიუვიდა, 7 ენკენისთვეს-კი ის დაიძრა და წავიდა, მაგრამ საქართველოს ჯართან შესაერთებლად-კი არა, არამედ შინ, აშტარხანისაკენ (ს. ჩხეიძე, ჰიქ. 34, ჩუბ. 330, Бутковъ. Mat. I, 30—31).

იმ დროს რუსეთი სპარსეთისადმი მხოლოდ იმ ეკონომიური გამორჩენის თვალსაზრისით ხელმძღვანელობდა, რომელიც პეტრე I, მხოლოდ თეორიულად, გეგმის მიხედვით ეხატებოდა. მაშინ რუსეთს იმდენად მოჭარბებული ეკონომიური ძალღონე არ ჰქონდა, რომ მისთვის სპარსეთის ბაზარი სააღებმიცემო ასპარეზად აუცილებლად საჭირო ყოფილა. სპარსეთში იგი თავის მრეწველობის ნაწარმოების გასაღებისათვის-კი არ შედიოდა, არამედ რუსეთის სავაჭრო მოქმედების გეგმა მხოლოდ უბრალო შუამავლობაზე იყო აგებული.

ამგვარ პირობების გამო პეტრე I-ისათვის და რუსეთისათვის სპარსეთთან ომი პირველ-ხარისხოვანი, აუცილებელი მოვლენა არ ყოფილა. ამიტომაც არის, რომ პირველივე დაბრკოლების შემდგომ, რომელიც რუსთა ხელმწიფის გეგმის გან-

ხორციელებას გადაეღობა, მან ამ საქმეს უყოყმანოდ თავი დაანება და შინ დაბრუნდა.

სულ სხვა მდგომარეობაში იყო საქართველო: *ქრისტიანების* რუსების მიმხრობა და ომში მონაწილეობა სპარსეთის წინააღმდეგ იმოდენად საბედისწერო და თავგანწირული ნაბიჯი იყო, რომ თუ რუსეთის ხელმწიფე ამ ომს წააგებდა, საქართველოს პოლიტიკური არსებობა უუკიდურეს განსაცდელში უნდა ჩავარდნილიყო, — მას უკან დასახევი გზა აღარ ექმნებოდა და ხსნა არსაითგან იყო მოსალოდნელი.

„აღმოსავლეთის ქრისტიანეთა მფარველი“ ხელმწიფე პეტრე I ამ გარემოებას ოდნავაც არ შეუფიქრია: მას ამის გამო თავისი გადაწყვეტილება არ შეუცვლია. მეფე ვახტანგი 40.000 ქართველი ჯარითურთ იდგა და უცდიდა „ქრისტეს მოყვარე“ სახელმწიფოს და ვერ გაეგო თუ რატომ „შეიქმნა დაყოვნება ხელმწიფისა“ (ს. ჩხეიძე. კიკ. 34, ჩუბ. 330). დაპირებული თანხმობრივი სამხედრო მოქმედების მაგიერ სპარსეთის წინააღმდეგ პეტრე I ვახტანგ მეფეს თავისი დესპანი გამოუგზავნა, რომლის პირითაც მეფეს ურცხვად ურჩევდა საქმე განეგრძო: თუ გაიმარჯვებ, მაშინ დიდად მოიგებ იმიტომ, რომ ურწმუნოთა ბატონობისაგან განთავისუფლდები და ჩვენგანაც იქაურ ქრისტიანებზე უფლება მოგეცემაო. რუსთა ხელმწიფე მეფე ვახტანგს თითქოს, იცნობით ანუგეშებდა, რომ იგი ამ საქმეს სრულებით თავს არ ანებებდა და მომავალში ამ ომისათვის კვლავ მზადებას შეუდგებოდა (Бутковъ. Матеріалы I, 31—32).

მხოლოდ ამ ამბავის გაგებისთანავე შეიტყო მეფემ დაყოვნების ნამდვილი მიზეზი, რომ „თურქე ხელმწიფე აშტარხანიდამ დაბრუნებულიყო“ თავის ქვეყანაში (ს. ჩხეიძე. კიკ. 34, ჩუბ. 330). მაშინ-კი დარწმუნდა ვახტანგ მეფე რომ ლაშქრობის მოწინააღმდეგე დარბაისელნი ქართალნი იყვნენ. „შეექმნა მეფეს კმუნვა დიდი“, მაგრამ რაღა დროს (იქვე).

საქმი იპოვილია ოთრო ცუდად დაჩრიალდა, ეიორი

ოპის მოწინააღმდეგე დარბაისელებს გათვალისწინებული ზეპირ-
დათ. მათაც-კი ფიქრად არ მოსვლიათ, რომ რუსეთის ხელმძღვანე-
ლთა თვის სიტყვას არ დასრულებდა და საქართველოს განრის-
ხებულს მტრებს უმწეოდ მიუტოვებდა. სანამ პეტრე I-ი
ვახტანგ მეფეს შეაცდენდა და საბედისწერო ნაბიჯს გადად-
გმეინებდა, ოსმალეთი არზრუმის ფაშის პირით ვახტანგ VI
მთარველობას ჰპირდებოდა (Бутковъ. Материалы I, 32). მას
რომ სპარსეთის წინააღმდეგ რუსეთის ომში მონაწილეობა
არ მიეღო და რუსეთს ცხადად არ მიჰმხრობოდა, ოსმალე-
თისაგან მაინც საქართველოს განსაცდელი არ მოელოდდა.
მაგრამ რაკი ოსმალეთმა დაინახა, რომ რუსეთი სპარსეთის
დაპყრობას ლაშობდა და ქართველებიც მათი მოკავშირენი
იყვნენ, რუსების შიშით დაიძრა და ჯერ ერევნიდან თავ-
რიზაპდის მთელი ქვეყანა დაიპირა, ხოლო შემდეგ გამოი-
ლაშქრა თვით საქართველოს წინააღმდეგაც (Бутковъ. Ma-
териалы I, 31).

ქეორეს მხრით განა სპარსეთს-კი შეეძლო საქართველოს-
თვის მისი მოქმედება ეპატიებინა? სპარსეთის შაჰს ვახტანგ
მეფეზე მოახსენეს: ის იმდენად „არის მტერი შენი“, რომ
„ეცმო ხელმწიფესა რუსეთისასა“ და „ამოსწყვიტა რჯულისა
შენისა მოსაენიო“ (ს. ჩხეიძე. კიკ. 35, ჩუბ. 330). საქარ-
თველო გადიდებისა და გაძლიერების, მაგიერ მტრის სათა-
რეშოდ გახდა: ქართლი აოხრდა და ოსმალებს ჩაუვარდა
ხელში, ლეკებმა ხალხს ცარცვა-გლეჯა დაუწყეს. ვახტანგ მე-
ფეს, რომელსაც საქართველოს სახელმწიფოებრივი, კულტუ-
რული და ეკონომიური აღორძინებისათვის დაუღალავი შრო-
მა ჰქონდა გაწეული და ქვეყნის აღმაშენებლობითი მუშაო-
ებით იყო გატაცებული, პეტრე I-ისაგან ასე მოტყუებულსა
და ყოვლად უმწეოდ მიტოვებულს საქართველოთგან გახ ზ-
ნის მეთი აღარათყერი დარჩენოდა. ქართლში ოსმალები გა-
ბატონდნენ.

მაგრამ საქმე მართლ ამით არ დამთავრებულა. როდე-

საც პეტრე I-მა დაინახა, რომ ოსმალეთი რუსთა საზღვრო მოქმედებით სპარსეთში იმდენად განრისხებული იყო, რომ რუსეთისათვის ომის გამოცხადებას აპირობდა. 1724 წ. მსწრათად ოსმალეთთან ზავი შეჰკრა, რომლის პირველ მუხლში რუსთა ხელმწიფემ მთელი აღმოსავლეთი საქართველო ოსმალეთს დაუთმო, თუმცა იგი მას სრულებითაც არ ეკუთვნოდა (Бутковъ. Матеріалы I, 57 гл. 11. 58—59, 62—63 და მისიონ. კრუზინსკის *Tragica vertentis Belli Persici historia sub II. ზ. ავალიშვილი При соединеніи Грузинъ къ Россіи*, მეორე გამოც. (69). ასე უკუღმართად დამთავრდა საქართველოსთვის რუსთა ხელმწიფის მიერ აღიქმული აღმოსავლეთის ქრისტიანთა „მფარველობა“: ჯერ თავის სასარგებლოდ ქართველთა ომში ჩათრევით და შემდეგ მტრის წინაშე უმწეოდ მიტოვებითა და მტრისთვის გაცემით. პეტრე დიდმა ისეთი უმადურობაც-კი გამოიჩინა, რომ მის მიერვე მოტყუებული და გაუბედურებული მეფე ვახტანგისათვის შესაფერისი თავშესაფარისა და საცხოვრებელი ადგილის მიჩენა არ ნებაჲდა. როდესაც ვახტანგ მე-VI-ემ თავის ოჯახობით აშტარხანში დასახლების ნებართვა ითხოვა, პეტრე I გარისხებული იყო: დახედეთ, უბედურების დროსაც მეფე „მაინც ამპარტავნობას არ იშლისო.“¹⁾ რუსეთის მეფის აზრით ვახტანგ VI-ე უნდა სადმე საქართველოს სამზღვრის მახლობლად დასახლებულიყო და სწორედ ასეც მოხდებოდა, აშტარხანის გუბერნატორს რომ გულუბრყვილობა არ გამოეჩინა და ხელმწიფის დაუკითხავად პეტრეს სახელით ვახტანგისათვის მისი ქსურვილის აღსრულება არ აღეთქვა (Бутковъ. Матеріалы I, 63).

¹⁾ „Хотя царь и въ бѣдствѣ, но гордости не оставляетъ“.

II თ ა ვ ი .

**აღმოსავლეთ საქართველოს განსაცდელი და თეიმურაზი.
და ერეკლე II ღვაწლი საქართველოს წინაშე.**

საქართველო, განსაკუთრებით აღმოსავლეთი, მტრების სათარეშოდ იქცა. ჯერ ოსმალეთი, შემდეგ ნადირშაჰის დროს სპარსელები სცარცვამდენ და აოხრებდენ ქვეყანას. აღმ. საქართველოს სახელმწიფოებრივი მანქანა მთლად მოშალეს, ყოველგვარი ადგილობრივი დაწესებულება მოსპეს და ჯერ ოსმალთა ფაშები, შემდეგ სპარსეთის ვექილები განაგებდენ საქმეს. მხოლოდ ფრთხილი, შორსგამსჭვრეტელი პოლიტიკისა და დაუცხრომელი თანდათანობითი სახელმწიფოებრივი აღმაშენებლობის წყალობით მეფე თეიმურაზ II-ემ და ერეკლე II-ემ და მათმა ღირსეულმა თანამშრომელებმა აღმოსავლეთი საქართველო იმ საშინელ განსაცდელს გადაარჩინეს, რომელშიაც იგი პეტრე I-ის გადამკიდე ჩაჯარდნილი იყო.

თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე მეფის ღვაწლი მარტო საქართველოს სამხედრო გაძლიერებითა და გარეშე მტრებისაგან უზრუნველყოფით-კი არ ამოიწყევება, თვით იმ დროინდელი ქართველობის ცხოვრებისა და კულტურის ვითარებაც მხოლოდ გარეგან წესიერებისა და მშვიდობიანობის დამყარებით-კი არ განისაზღვრება, არამედ თვალსაჩინო შინაგანი აღმაშენებლობაც სწარმოებდა, სახელმწიფოებრივს წესწყობილებაშიაც, ეკონომიურს სფეროშიაც, მეცნიერებასა და ხელოვნებაშიაც საგულისხმიერო და ცხოველმყოფელი შემოქმედება იყო.

სპარსთა და ოსმალთა გამანადგურებელი ბატონობის წყალობით გახრწნილი სახელმწიფო წესწყობილება მეფე თეიმურაზისა და ერეკლეს წყალობით განახლებული იქმნა: ჯერ საგანგებო გამოკვლევების საშუალებით ქართული სახელმწი-

ყო სამართლის სხვადასხვა სფეროები იყო შესწავლილი ხოლო შემდეგ სწყდებოდა ხოლოვე საკითხი იმის შესახებ თუ რა ცვლილება იყო საჭირო ამათუიმ დაწესებულებებში რომ იმ დროინდელი ცხოვრების შესაფერისი ყოფილიყო ამ გვარად გადასინჯული და შესწორებულ-შეცვებული იყო ადგილობრივი მართვა-გამგეობის საკითხი (ქიზიყისა და კახეთის გარიგება), საქალაქო მმართველობისა და თვითმმართველობის ძირითადი დებულებანი (ქალაქის მოურავის სარგო და გარიგება), კვლავ განახლებული იყო საქართველოს მეკიდრთა დროგანოშვებითი აღწერა და შემოსავლის დავთრების შედგენა. ერეკლე მეფემ მორიგე ჯარის დაწესება შემოიღო და მუდმივ ჯარის არსებობას საქართველოში საძირკველი ჩაუყარა. ამავე დროს მოხდა ქართული სამართლის ძეგლების შესწავლა შინაარსის მხრავ და საკოდოფიკაციო მუშაობის პირველი საფეხური განვლილი იყო.

საქართველოს ეკონომიური და საფანანსო ძალის გამო საცოცხლებლად და გასალონიერებლად ერეკლე მეფემ საქართველოს მდიდარი მადნების დამუშავება განახლებინა, უცხოეთითგან დახელოვნებული მემადნენი დაიბარა და წინანდებურად ქართულ ლითონის ფულის მოჭრა დაიწყო.

საქართველოში ევროპულ სამეცნიერო ცოდნის გასავრცელებლად უცხო ენებითგან საუკეთესო თხზულებები ითარგმნებოდა, თანაც მეცნიერების ყოველ დარგისათვის პატარა პატარა სახელმძღვანელოები მზადდებოდა. ამ სფეროში განსაკუთრებული ღვაწლი ანტონ კათალიკოსს მიუძღვის, რომლის ღრმა და მრავალმხრივი სამეცნიერო ცოდნა იმდენადვე ვასაოცარიცა, როგორადაც მისი დაუღალავი ენერგია და ნაყოფიერება. ბატონიშვილი ვახუშტის შესანიშნავი კრიტიკული მიმართულების წყალობით ქართულმა საისტორიო მწერლობამაც თვალსაჩინო წარმატება გამოიჩინა. საქართველოს ისტორიის ძველი შრომა გადასინჯული იყო და წყაროების ფაქიზი სარგებლობის მხრავ ფრად შინაარსიანი ახალი მათიანე დაიწერა. მშვენიერია თავის ღრმა აზროვნობითა და შორს-

გამსკვრეტელობით პაპუნა ორბელიანის ორიგინალური საისტორიო თხზულება თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე მეფის მმართველობის შესახებ, რომელშიაც ასე საუცხოვოდ სჩვენდება ტორის მამულიშვილური გრძნობა და გამოსკვივის ისტორიკოსის მიუდგომელი, ბრძენი გონება.

თვით მხატვრულს მწერლობასაც თვალსაჩინო წარმატება ემჩნევა: ძველი, უკვე დრომოკმული ენისა და იერის მაგიერ უკვე ახალი, ხალხურ პოეზიის საღაროთგან მომდინარე მიპართულებისა და ენის ნიშან-წყალი ეტყობა. ამ მხრივ იგი ახალი ქართულ მწერლობის წინამორბედი იყო. ერთი სიტყვით ყველაფერი ცხოველმყოფელი შემოქმედებითი სულით იყო მონაბერი და მომავალ თვალსაჩინო აღორძინების მომასწავებელი იყო. ცხადია, რომ ამისთვის მხოლოდ ხელშემწყობი, მყუდრო ცხოვრება იყო საჭირო და თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე მეფის მუდმივი საზრუნავიც სწორედ ეს იყო.

III თ ა ვ ი.

**დამოკიდებულება საქართველოსა და რუსეთს შორის
1783 წ. ხელშეკრულებამდე.**

§ 1. რუსეთ-ოსმალეთის ჰირველი ომი ეკატერინე II დროს, საქართველს ჩათრევს ამ ომში ოსმალეთის წინააღმდეგ და ამის შედეგი.

თეიმურაზ მეფეს უნდოდა რომ თავისი პოლიტიკური გამარჯვების შედეგი სამუდამოდ უზრუნველ ეყო. ამიტომ მან იფიქრა, რომ ორ ძლიერ მაჰმადიან სახელმწიფოს, ოსმალეთისა და სპარსეთის წინააღმდეგ პატარა ქართველ ერს და საქართველოს ძლიერი ერთგული მეარველი მოკავშირე ესაჭიროებოდა. მას ეკონა, რომ ასეთ მეარველად სწორედ ერთმორწმუნე რუსეთი და მათი ხელმწიფეები გამოდგებოდნენ. ამიტომ 1752 წ. თეიმურაზ მეფემ რუსთა ხელმწიფეს ელისაბედ პეტრეს ასულს სვიმონ მაყაშვილი და ათანასე

ტფილელი ელჩად გაუგზავნა და მაჰმადიან ძლიერ მეზობლებსაგან მფარველობა და შველა სთხოვა. მაგრამ ~~რუსეთი~~ გან მფარველობაზე უარი მოუვიდა: რუსეთს არაფერი არა ჰქონდა, რომ საქართველოს გულისათვის ოსმალეთს და სპარსეთს წასჩუბებოდა. მშვიდობიანობა იყო და საქართველო მაშინ რუსეთს არ ესაჭიროებოდა (Бутковъ. Матеріалы I, 240. პ. ორბელიანი. კიკ. 217, ჩუბ. 458).¹⁾

მაგრამ თექვსმეტი წლის შემდგომ, 1768 წ., როდესაც ოსმალეთმა რუსეთს ომი გამოუცხადა და რუსეთი უნებლიედ უნდა ბრძოლაში ჩაბმულიყო, მაშინ მისთვის საქართველო რასაკვირველია ძალიან გამოსადეგი იქმნებოდა და ამიტომ საქართველოს არსებობაც გაახსენდა. რუსეთის სამხედრო გეგმა ისე იყო შედგენილი, რომ ოსმალეთთან ომში ბერძნები და სლავები და საქართველოს სამეფოებიც უნდა ყოფილიყვნენ ჩათრეულნი (პროფ. ა. ცაგარელი Грамоты I, გვ. II და Бутковъ. Матеріалы I, 274, 275). მაგრამ ქართველებს გარდა სხვებმა ყველამ სიფრთხილე და წინდახედულობა გამოიჩინეს და რუსეთის მთავრობის დაგეგმულს ქსელში არ გაეზნენ.

ამ გეგმის განსახორციელებლად რუსეთის დედოფალმა ეკატერინე II-ემ მინისტრთა უპირველესმა იმერეთის მეფეს სოლომონ I-ს საგანგებო მოციქულის თ-დ ხვაბულოვის (ქობულაშვილის) ხელით მოსწერა, რომ რუსეთი ოსმალეთს ეომება და ეს ომი მას სწორედ ეხლა საუკეთესო საშუალებას აძლევს დააღწიოს თავი ოსმალთა ბატონობას. ამისთვის მას ჯარი უნდა შეეყარა და თანაც ცდილიყო, რომ ამავე ომში ერეკლე მეფეც გაერია და მათ ორთავეს საქართველოს შეერთებულ ლაშქრობით რუსების დახმარებით ოსმალთა წინააღმდეგ ებრძოლათ (იხ. პროფ. ცაგარელის Грамоты I, 21, 25).

¹⁾ ...«Не принять, чтобы не ссориться съ Турками и Персами» (Бутковъ იქვე). შედ. პ. ორბელიანისა და იმ დროინდელ ქართველთა ამ უარის გულუბრყვლო და პარტივი განმარტება (პ. ორბელიანი იქვე).

რუსეთის მინისტრთა უპირველესი დედოფლის მაგიერ ატყობინებდა, რომ ზავის შეკვრის დროს საქართველოს საზღვრულულების შესახებაც ხელშეკრულებაში პირობა ჩაქნებოდა შეტანილი (პროფ. ცაგარელის Грамоты I, 24 და Бутковъ Матеріалы I, 277). სოლომონსაცა და ერეკლე მეფესაც ეგონათ, რომ ეხლა კი ნამდვილად ეღიოსებოდენ იმ სამხედრო დახმარებას, რომელსაც საქართველო ასე დაჟინებით სთხოვდა რუსეთს. ორთავემ სიხარულით ომში ჩარევის თანხმობა განაცხადეს იმ პირობით კი, რომ რუსეთიც თავის მხრივ საქართველოში საკმაო ჯარს გამოგზავნიდა (ბუტკოვი I, 277—278).

იმავე დროს, როდესაც ერეკლე მეფესთან რუსეთის ხელმწიფის ელჩი ტფილისში ჩამოვიდა და ცდილობდა, რომ ოსმალთა წინააღმდეგ ომში საქართველოც, ვითარცა რუსეთის მოკავშირეს, მონაწილეობა მიეღო, ტფილისშივე ერეკლე მეფესთან ოსმალეთის დესპანები იმყოფებოდენ, რომელნიც თავის მთავრობის პირით მხოლოდ იმას სთხოვდენ, რომ ამ ომში საქართველო არ ჩარეულიყო. ერეკლე მეფემ ოსმალეთის ელჩები უპასუხოდ გაისტუმრა და უყოყმანოდ რუსეთს მიემხრო (Бутковъ, Матеріалы I, 278).

რუსეთის მთავრობამ საქართველოში ოსმალეთის საწინააღმდეგოდ სამხედრო მოქმედებისათვის გენ. გრაფი ტოტლებენი გამოგზავნა ერთი ქვეითი პოლკით, 2 ასეული ცხენოსან კარაბინერებით, 2 ასეული ცხ. ჰუსარებით, 200 დონის ყაზახით, 300 ყალმუხით და 12 საველე ზარბაზნით (ომან ხერხეულიძე. კიკ. 264, ჩუბ. 491 და Бутковъ, Матеріалы I, 280—281).

1770 წ. ერეკლე მეფე საქართველოს ჯარიტურთ და ტოტლებენი რუსის ჯარიტურთ ახალციხის სათაშოს შეესივნენ და აწყურის ციხეს მიაღწენ. სამი დღის ბრძოლის შემდგომ რუსეთის ჯარის უფროსმა მოულოდნელად ბრძოლის ველს და აღმ. საქართველოს ჯარს თავი მიანება და მთელი

თავის ლაშქრითურთ უკან გაბრუნდა (ხერხეულიძე. ქიკ. 264, ჩუბ. 491 და БУТКОВЪ I, 281-282).

თავზარდამცემი იყო რუსეთის მხედრობის უწყვეტად ეს ლალატის მსგავსი საქციელი და ამიტომ „მეფე ირაკლი მრავალს ეხვეწნა“ ტოტლებენს, მაგრამ „მან არა უსმინა“ (იხ. ხერხეულიძე. ქიკ. 264, ჩუბ. 491). ამგვარად რუსეთისავე წყალობით და რუსთა გულისთვის ოსმალეთთან ომში ჩათრეული აღმოს. საქართველო რუსეთის ჯარის სარდლის მიერვე მრავალრიცხოვან მტრის წინაშე მუხანათურად მარტოდ-მარტოდ იყო დატოვებული. საშინელი მდგომარეობა შეიქმნა, მაგრამ ამ უაღრეს განსაცდელის დროსაც ერეკლე მეფის დიდებულმა სამხედრო ნიჭმა იხსნა ჩვენი ერი და სამშობლო სხვაფრივ აუცილებელ განადგურებისაგან: მცირე ლაშქრითურთ მან სამხედრო გეგმისა და ხერხის წყალობით რუსთა მოქმედებით გათამამებული ოსმალთა მრავალრიცხოვანი ჯარი ჯერ ადგილობრივ, შემდეგ ს. ასპინძასთან საშინლად დაამარცხა და მთლად მოსპო (იხ. ხერხეულიძე. ქიკ. 264-266, ჩუბ. 491-492 და БУТКОВЪ Матеріалы I, 282).

რუსთა ჯარის მიერ ვერაგულად მიტოვებულსაც მოსვენებას არ აძლევდა ერეკლე მეფეს რუსეთის „მინისტრად წარმოვლენილი“ ლეოვი და ოსმალეთის წინააღმდეგ სხვა და სხვა საბუთებით საომრად აქეზებდა. სწორედ „ამისის რჩევით“ მეფე ერეკლე 1771 წ. კვლავ ახალციხის საფაშოს შეესია და ხერთვისის ციხე და ქალაქი აიღო, მაგრამ როდესაც ციხეში თავისი მეციხოვნენი შეაყენა, რუსეთის წარმომადგენელმა იმას წინააღმდეგობა გაუწია იმიტომ, რაკი ოსმალთა დიდჯარის მოსვლისა ეშინოდა, რომ მოვიდენ და „ძალად აგართვან სირცხვილი არისო“ (იხ. ხერხეულიძე. ქიკ. 266, ჩუბ. 492-493).

მეორედაც 1772 წ. ლეოვმა კიდევ იმდენი მოახერხა, რომ ერეკლე მეფეს ჩააგონა „ერთხელ კვალად დაჰყარ ხვანთქრის მამულსაო“ და მანაც სოლომონ მეფეც მოიმხრო და

შეერთებულის ლაშქრით ჯერ ჯავახეთის ახალქალაქს გარს-
შემოერთუნენ და სოლომონ მეფე საოფლით რომ აქ დაეს-
დარიყო, აიღებდენ კიდეც, შემდეგ როდესაც ამ მრავალს
გამო აქეთგან აიყარნენ, მოარბიეს ახალციხის, არტანის და
ჯავახეთის ოლქები (იხ. ხერხეულიძე. კიკ. 267, ჩუბ. 493).

ორთავე შემთხვევა სრულებით ცხადჰყოფს, რომ რუსე-
თის წარმომადგენელს თავის მთავრობის გეგმისაებრ საქარ-
თველოს დანიშნულებად ამ ომში მიწა-წყლის დაქერა-კი არ
მიაჩნდა, არამედ უმთავრესად შესევითა და თარეშის საშუა-
ლებით ოსმალეთის მუდმივი შეწუხება, რომ ოსმალეთის მთავ-
რობა ამის გამო იძულებული ყოფილიყო აქ საკმაო ჯარი
დაეხანდებინა.

როდესაც ტოტლებენი რუსის ჯარითურთ დასავლეთს
საქართველოში გადავიდა, იქ იგი სოლომონ მეფეს ქართულ
ლაშქარს შეუერთდა. შეერთებულის ძალით ოსმალები შო-
რაპნისა, ბაღდადისა და ქუთაისის (კიხეებიდან განდევნილ
ბქმნენ (Бутковъ. Матеріалы I, 282-284). შემდეგ ფოთის
კიხე უნდა წაერთმიათ თურქებისათვის, მაგრამ ვერც ტოტ-
ლებენმა და ვერც მის მაგიერ დანიშნულმა გენ. სუხოტინმა
ქარის სიმცირის გამო ფოთის აღება ვერ მოახერხეს.

1771 წ. რუსეთის ჯარმა ჯერ ფოთს თავი მიანება, მერ-
შე დასავლეთი საქართველოც სრულებით მიატოვა და აღმ.
საქართველოში გადავიდა სადგომად, ხოლო 1772 წ. რუსე-
თის დედოფალმა „წარასხნა მხედრობა თვისი მიზეზითა. იმით,
რომელ ზავ-ჰყო ხონთქარისა თანა“ (Бутковъ. Матеріалы I,
285-6 და იხ. ხერხეულიძე. კიკ. 267, ჩუბ. 493).

ადვილი წარმოსადგენია, რა მდგომარეობაში უნდა ჩა-
ვჭრდნილიყო რუსეთის წყალობით ოსმალეთთან ომში ჩაბ-
მული საქართველო, როდესაც ეკატერინე II-ის ბრძანებით
რუსეთის მცირერიცხოვანმა ჯარმა-კი საქართველო მიატო-
ვა! თვით ხონთქარი ხომ რასაკვირველია საქართველოზე გან-
რისხებული იყო და რაკი „განძვინდა მეფის ირაკლის ზე-

და“, მას არც ფული, არც ჯარები დაუზოგია, რომ ჩვენი ქვეყნისთვის ომში ჩარევისათვის სამაგიერო გადაეხადა, რომ მალემა ფულით ლეკებიც საქართველოზე ამხედრეს და ჩრდილო-აღმოსავლეთითგან დაღესტნელნი, სამხრეთ-დასავლეთითგან ოსმალები ქვეყანას მოსვენებას არ აძლევდნენ და აოხრებდნენ (იხ. ხერხეულიძე. კიკ. 267-268, ჩუბ. 494, Бутковъ. Матеріалы I, 289).

მეორეს მხრით არც სპარსეთს მოსწონებია საქართველო-საგან რუსეთის ცხადი მომხრეობა და სამხედრო მოკავშირეობა. რუსეთის მსწრაფს გაძლიერებას და გადიდებას იგი შიშის თვალთ შეჰყურებდა და რასაკვირველია, როდესაც სპარსეთის შაჰის მოადგილემ ქერიმხანმა „სცნა მეფის ირაკლისაგან რუსეთის იმპერიასა საფარველსა ქვეშე შესვლა, განძვინდა ამისთვის“ და საქართველოს წინააღმდეგ ჯარითურთ წამოვიდა (იქვე კიკ. 268, ჩუბ. 494).

აი რა მდგომარეობაში ჩააგდო რუსეთის მთავრობამ საქართველო თავის სამხედრო გამარჯვების გულისათვის.

ადვილი არ იყო ამგვარ ორპირ მოვლენილ განსაცდელისაგან თავის დაღწევა. როდესაც ერეკლე მეფემ ქერიმხანის გამრ ლაშქრების ამბავი შეიტყო, „არა მცირედ მწუხარე იქმნა, ვინადგან იმედუღმან რუსეთისა მფარველობისამან არა რიდა ბრძოლად ხვანთქრისა და არცა-ღა ჰმორჩილებდა მოადგილესა ყაენისასა და ამ ჟამად დაშორებული იყო მფარველობა რუსეთისა“ (იხ. ხერხეულიძე. კიკ. 268, ჩუბ. 494).

რუსეთმა თავის მიზანს მიაღწია, ოსმალეთის ომის საფრთხე ზავის გამო უკვე აღარ არსებობდა. ამიტომ საქართველოსაც მისთვის მნიშვნელობა არ ჰქონდა და დანაპირებ მფარველობის გაწევა თითქოს დაავიწყდა კიდევ. სხვა საშუალება აღარ იყო, საქართველოს ისევ თავის საკუთარ ძალით და გამჭრიახობით უნდა მოეწყო ძლიერ მეზობლებთან ასე მოუფიქრებლივ გაფუჭებული დამოკიდებულება.

§ 2. აღმ. საქართველოს მდგომარეობა 1773—1883 წ. ერეკლე II დამოუკიდებელი პოლიტიკის წყაღობით.

თავის დიდ დიპლომატურ ნიჭის წყალობით ერეკლე მე-
ფემ დესპანების პირით როგორც იყო დაამშვიდა ქერიმ-ხანი
და სპარსეთის მხრით განსაცდელი საქართველოს თავითგან
ააცდინა (ომ. ხერხეულიძე. კიკ. 268-270, ჩუბ. 494-495).

ოსმალეთის წინააღმდეგ ერეკლე მეფეცა და სოლომო-
ნიც სამხედრო ძალით იბრძოდნენ და მსწრაფი, ყოველთვის
საუცხოვოდ მოფიქრებულ სამხედრო მოქმედების წყალობით
ერეკლემ ისე შეაწუხა ყარსის, ბაიაზეთისა და ახალციხის სა-
ფაშოები, რომ სულტანი იძულებული იყო სპარსეთის მბრძა-
ნებელისათვის დახმარება ეახოვა, რომ მას ოსმალეთი საქა-
რთველოს მეფის თავდასხმისაგან განეთავისუფლებინა. ქერიმ-
ხანის თხოვნით ერეკლე II-ემ ზავი ჩამოაგდო ოსმალეთის
სულტანთან, რომლისაგანაც ძვირფასი საჩუქრები და ტყვეო-
ბითგან განთავისუფლებული ქართველები მოუვიდნენ (იხ.
ხერხეულიძე. კიკ. 270, ჩუბ. 495-496 და Бутковъ. Матер.
I, 288, 289).

ერეკლე მეფე კვლავ მარტო თავის ქვეყნის ძალით
შეუდგა საქართველოს სამეფოს პოლიტიკურ მდგომარეობის
განმტკიცებას და ზოგან მოხერხებული დიპლომატური მო-
ლაპარაკებითა და ჩაგონებით, ზოგან თავის პირად სამხედრო
ნიჭითა და ქართ. ჯარის მამაცობით, მან არამც თუ მშვიდობიანი
დამოკიდებულება ჩამოაგდო მეზობლებთან, არამედ ზოგი
მათგანი ისევ ყმად-ნათიკად გაიხადა. ერეკლესაგან განჯის
ხანად დადგენილი შუშის ხანი მისი უერთგულისი მოხარკე
იყო ისე, რომ ყოველწლიური გადასახადის გარდა თვით
განჯაში საქართველოს მეფეც თავის წარმადგენელს ნი-
შნავდა (Бурнашевъ Картина 13), ისე რომ „ერთი ამის
(შუშის ხანის) კაცი და ერთი მეფის ირაკლისა განაგებდნენ
აღაქსა განჯისასს...“ (ხერხეულიძე კიკ. 274, ჩუბ.
498). თუმცა 1780 წ. ერევნის ხანმა ანაბერდის ხანმა ურ-

ჩობა გაბედა და ხარკის მოცემა აღარ მსურდა, მაგრამ მეფე ერეკლემ მის წინააღმდეგ გაილაშქრა და ქვემო მოაჩილა: „ევდრა ერევნის ხანი და დაიდვა ვაჟი, რომელიც თას თუმნამდე გარდაკვეთით“ ყოველწლიურ ხარკად (ომ. ხერხეულიძე. კიკ. 273, ჩუბ. 497—498. Бутковъ Матеріалы II, 75). ამას გარდა საქართველოს მეფემ ერევანის ხანს „განუწესა მოურავიცა თვისი მუხრანის ბატონი“. ამის შემდგომ არც ასან ალიხანს, არც მის შვილს საქართველოსთვის აღარ უღალატიათ, მოცემულს ფიცს და პირობას ერთგულად ასრულებდნენ (ომ. ხერხეულიძე. კიკ. 273, ჩუბ. 498. Бутковъ Матеріалы II, 75 და Бурнашевъ Картина 14). იმას გარდა რომ „დამოაჩილებულ იყვნენ ირაკლისადმი განჯა, ყარაბაღი“ და ერევანის ხანი, მან ისეთი სახელი მოიხვეჭა, რომ „ყოველი აღრიბევანის (sic) ხანები დაემოაჩილნენ მეფესა ირაკლის და მოართვეს ელჩნი და ფეშქაშნი ძვირფასნი თავრიზის ხანისაგან, ხოის ხანისა, ურუმის ხანის, შაყაყის ხანისა, ბაიაზეთის ფაშისა და ყარსის ფაშისაგან“. დასასრულ „მრავალთა ქურთთა მეპატრონემ“ შამადინალამ „მისცა თავი თვისი ყმად“ საქართველოს და „შორავალის სულტანიც ერეკლე მეფეს „მოერთვა ყმად“ (ომ. ხერხეულიძე. კიკ. 272, ჩუბ. 496—497. Бурнашевъ Матеріалы 14).

IV^o თ ა ვ ი.

1783 წ. ხელშეკრულება რუსეთ-საქართველოს შორის.

§ 1. მისი წარმოშობის ისტორია.

ამ თვალსაჩინო პოლიტიკურ გამარჯვებისდა მიუხედავად ერეკლე მეფეს საქართველოს ბედი და თავისი თავი მთლად უზრუნველყოფილად არ მიაჩნდა. მას განსაკუთრებით ოსმალეთის გავლენა აფიქრებდა. ოსმალები კი და ის ტახტის მამიებელნი, რომელნიც რუსეთითგან ჩამოვიდა და სახელმწიფო

ფოს მყუდროების დარღვევას და გაჟეფებას ცდილობდა. თუმცა ამ ტახტის მამიებელის წადილი უნაყოფო გამოდგა. მაგრამ რაკი ოსმალეთის მთავრობა თავის მიზნებისათვის აღ-
დესტანს ფულის საშუალებით საქართველოს წინააღმდეგ
ამხედრებდა ხოლმე და არც სპარსეთის შაჰი შეჰყურებდა
ერეკლე მეფეს მოწყალეს თვალთ, ამის გამო მას მო-
მავალი საკმაოდ უზრუნველყოფილად არ მიაჩნდა. ერეკლე
მეფე გრძნობდა, რომ მტრებისაგან თავდაცვისთვის საქარ-
თველოსათვის მუდმივი ჯარია აუცილებლად საჭირო. ამის
შესანახად-კი ფული მას საკმაოდ არ ჰქონდა. ქვეყნის მშვი-
დობიანი ცხოვრება ამ გაწეულ ხარჯს აინაზღაურებდა და
მხოლოდ დროებითი დახმარება ესაჭიროებოდა.

ამ თავის გეგმის განსახორციელებლად მან ჯერ დასავ-
ლეთ ევროპას მიჰმართა თხოვნით. 1781 წ-ს. ერეკლე მეფემ
რომის იმპერატორს იოსებ II-ს წერილი მისწერა, რომელ-
შიც სესხსა სთხოვდა საქართველოსა და ქრისტიანობის გა-
დასარჩენად მტრებისაგან. მაგრამ მეფის ელჩი გზაში მოკვდა.
ამის გამო 1782 წ. ამგვარივე თხოვნა ხელმეორედ გაგ-
ზავნა და თანაც თავის მხრივ ჰპირდებოდა რომ, თუ იმპე-
რატორი სესხს მისცემდა, ოსმალეთის ომის დროს იმპერა-
ტორისა და გერმანიასთან საქართველო მთელი თავის ძალ-
ღონით თურქების წინააღმდეგ იმომკმედებდა. გამოურკვეველ
მიზეზების გამო მეფე ერეკლეს არც ამის პასუხი მოსვლია
(Бутковъ Матеріалы II, 120).

რუსეთს კი უკვე 1778 წ-ლითგან მოყოლებული საიდუმ-
ლო გეგმა ჰქონდა სპარსეთის შესახებ და ამის სამზადისში
იყო (Бутковъ. Матеріалы II, 70). ამ გეგმის ფარული
მიზანი იმაში მდგომარეობდა. რომ მას გადაწყვეტილი
ჰქონდა კასპიის ზღვაში ასტარაბადის ყურეს პირდაპირ მდე-
ბარე კურძული დაეჭირა და რუსთა ახალშენი, წინასწარ „მე-
ლიტონისად“, ე. ი. ფუტკართ კუნძულად წოდებული, დაეარსე-
ბინა აქეთგან რუსეთის ვაჭრობის გასავრცელებლად თვით

აღმოსავლეთ ინდოეთაშდის (იქვე II, 71—72). მწარე გამოცდილებამ რუსეთის მთავრობა დაარწმუნა, რომ ~~საქართველო~~ მარტო კასპიის ზღვითგან მტკიცედ ფეხის მოკიდება შესაძლებელი იყო. ამისთვის სხვა გზაც იყო საკმარისი.

ერეკლე მეფესთან საქართველოში გერმანელი მოგზაური დოქტორი რაინეგსი ცხოვრობდა, რომელმაც ვითარცა აღმოსავლეთში ნამყოფმა კაცმა ადგილობრივი ენებიც კარგად იცოდა. სხვათა შორის ქართულიც შეისწავლა და ერეკლე მეფესთან დაახლოვებული იყო. რუსეთის სახელმწიფოს მხედართ-მთავარმა, ფელდმარშალმა თავადმა პოტიომკინმა ეს რაინეგსი საქართველოთგან თავისთან დაიბარა და 1782 წ. შემოდგომას ისევ საქართველოშივე გამოისტუმრა, მაგრამ ეხლა უკვე ვითარცა რუსეთის წარმომადგენელი ერეკლე მეფისა და სოლომონ მეფის წინაშე. მას საგანგებოდ დავალებული ჰქონდა, ერეკლე მეფისათვის ჩაეგონებინა, რომ მას რუსეთის თვითმპყრობელისაგან მფარველობა ეთხოვა ფორმალურად (Бурнашевъ. Матеріалы 118*).

ამ დროს პატარა საქართველო და მისი გმირი, ნიჭიერი მეფე ვანმარტოებული და განათლებულ ქვეყნიერებას ყოველ მხრივ მოწყვეტილი იყო. საქართველოს მთავრობა დარწმუნდა, რომ ამაოიყო ყოველივე მისი ცდა ევროპის სახელმწიფოებამდის ხმის მისაწვდენად, რომ მოზღვავებულ მტრების წინააღმდეგ იქითგან დახმარების მოლოდინი ტყუილი ოცნება იქმნებოდა. ასეთს გარემოებაში ერეკლე მეფე და საქართველოს მთავრობა რაინეგსის რჩევას, რომელიც, როგორც ეხლა ირკვევა თვით რუსეთის მთავრობის მიერ დავალებული

*) Въ Грузіи пребывалъ... докторъ Рейнегсъ, который... знакомъ былъ съ состояніемъ дѣлъ сего края... Князь Потемкинъ вызвалъ его къ себѣ и обратно отправилъ въ Грузію осенью 1782 г. въ качествѣ коммисіонера своего при царяхъ Иракліѣ и Соломонѣ... Рейнегсу поручено было подвигнуть Ираклія искать формально покровительства самодержицы Россійской, на что послѣдовало Высочайшее соизволеніе.

საიდუმლო მინდობილობა ყოფილა, რასაკვირველია სიამოვნებით შეიწყნარებდა. რუსეთის მეტი მომშველებელი მაჭინაძე აღარავინ ეგულებოდათ და ისევ ამ ძლიერს ჩრდილოეთის სახელმწიფოს მიჰმარჯეს.

ოფიციალური თხოვნა გაიგზავნა რუსეთში.

რუსეთის მთავრობას ძალიან იამა ეს ამბავი. ეკატერინე II-ეს ამ საქმისგან რუსეთისათვის დიდს სარგებლობას მოელოდდა (1783 წ. წერილი იხ. Дубровинъ. Исторія войны т. II, 11). 24 ივლისს 1783 წ. აღმ. საქართველოს და რუსეთის წარმომადგენლებმა ხელშეკრულებას ხელი მოაწერეს.

§ 2. 1783 წ. ხელშეკრულების შინაარსი და მის მიერ დამყარებული უფლებრივი დამოკიდებულება.

ამ ხელშეკრულებაში განსაზღვრულია უფლებრივი დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის. მეექვსე მუხლში სახელდობრ ნათქვამია, რომ „მისი იმპერატორობითი უდიდებულესობა ქართლისა, კახეთისა (ქართლ-კახეთისა) და საქართველოის სამეფოებზე უზენაესის ხელმწიფებისა (верховная власть) და მფარველობის კეთილმოსურნეობით მიმღები თავისი და თავის შთამომავლობის სახელით აღთქმასა სდებს: 1) რომ ამ სამეფოთა ერნი მის სახელმწიფოსთან მჭიდრო კავშირში და სრულს თანხმობაში ჩახტვალოს და მაშასადამე მისი მტრები თავის მტრებად მიიჩნეოს“.

ამისდა მიხედვით რუსეთის ხელმწიფე თავის და თავის შთამომავლობის სახელით „უზაკველის აღთქმით“ აღთქმასა სდებს, რომ „მოწყალება და მფარველობა მათი ქართლისა და კახეთის (ქართლ-კახეთის) მეფეებს არას დროს არ ჩამოშორდებათ“ (§ 2). საქართველოს მეფეთა უფლება მემკვიდრეობით გადადიდა და რუსეთის ხელმწიფე აღთქმასა სდებდა, რომ ერეკლე მეფე და მისი შთამომავლობა მუდამ, განუწყვეტლივ სამეფო უფლებათა მოსილი იქნებიან (§ 6). საქართველოს სამეფო

ტახტზე მისი მეფეები მემკვიდრეობის ძალით აღიან. დამოკიდებულება რუსეთის ხელმწიფესა და საქართველოს მეფეს შორის ამ მხრივ მხოლოდ იმით გამოიხატებოდა, რომ მეფის დრეობის უფლებით საქართველოს ტახტზე ახლად ასულს მეფეს უმაღლეს ამავე უნდა რუსეთის ხელმწიფისათვის ეცნობებინა და თავის დესპანის პირით საინვესტიტურო სიგელით და სამეფო ნიშნების გამოგზავნით დამტკიცება ეთხოვა. ამავდროულად მიღებისათვის მეფეს უნდა რუსეთის მინისტრის თანდასწრებით რუსეთის სახელმწიფოს ერთგულებისა და გულმოდგინებისა, ხოლო სრულიად რუსეთის ხელმწიფეების უზენაესი ხელმწიფებისა (верховной власти) და მფარველობის (კნობის აღთქმა დაედო (§ 3).

სამეფოს შინაურ საქმეების მართვა-გამგეობაში, კანონმდებლობაში და უზენაეს მართმსაჯულებაში, გადასახადების დაწესებასა და აკრეფაში საქართველოს მეფე სრულიად დამოუკიდებელი იყო (§ 6).

თვით რუსეთის ხელმწიფის კარზე საქართველოს მეფეს თავისი მინისტრი, ანუ რეზიდენტი ჰყავდა და რუსეთის ხელმწიფესაც თავის მხრივ საქართველოს სამეფო კარზე რუსეთის წარმომადგენელი მინისტრი, ანუ რეზიდენტი იმყოფებოდა (§ 5). საქართველოს მეფეს საერთაშორისო დამოკიდებულების უფლებაც ჰქონდა, მხოლოდ იმ მხრივ შეზღუდული, რომ ამ ურთიერთობისათვის რუსეთის მინისტრ-რეზიდენტისა და მონაპირეთ — მთავართან წინასწარი შეთანხმება იყო საჭირო. სხვა სახელმწიფოების დესპანებისათვის, ან მიღებული წერილების გასაცემ პასუხ-ს შესახებაც რუსეთის იმავე წარმომადგენლებთან თათბირი უნდა ჰქონოდა (§ 4).

ამ ხელშეკრულების მიზანი საქართველოსთვის იმაში მდგომარეობდა, რომ რუსეთის სახელმწიფო საქართველოს მიწაწყლისა, მეზობლებისა და მტრებისაგან დაცვა-დახმარებას კისრულობდა. ამისთვის მას ქართული ლაშქრისათვის მისაშველებლად აღმოსავლეთ საქარ-

თველოში 2 სრული ბატალიონი ქვეითობა, ოთხი ზარბაზნითურთ უნდა ჰყოლოდა (ცალკე არტიკ. § 2). ეს მკაცრად აღმოსავლეთ საქართველოს მხოლოდ მაშინდელ სამხედრო ხელშეუხებლობას ეხებოდა.

მაგრამ ერეკლე მეფეს მართო ამისთვის არ დაუდვია ეს ხელშეკრულება: მას უფრო ფართო და შორსგამჭვრეტელი მიზანი ჰქონდა დასახული: ქართველობის გაერთიანებასა და სრულიად საქართველოს აღდგენაზე ოცნებობდა. ამიტომ ამ ხელშეკრულებაში მან განსაკუთრებულ მე-4-ე არტიკულად შეატანინა, რომ რუსეთის ხელმწიფე აღთქმას სდებდა ომის დროს იარაღის საშუალებით, ხოლო მშვიდობიანობის დროს თავგამოდებით ყოველგვარად ეცდებოდა, რომ ქართლ-კახეთის სამეფოს დაუბრუნდენ და მის სამფლობელოდ დარჩენ ყველა ის ადგილები, რომელნიც მას ძველითგანვე ეკუთვნოდენ. ამასთანავე რუსეთის ხელმწიფეები აღთქმას სდებდენ, რომ საქართველოს ამ ახლად დაბრუნებულ და შემოერთებულ ქვეყნების ხელშეუხებლობის უზრუნველყოფის თავდებობასაც კისრულობდენ (არტიკ. 2).

თავის მხრივ საქარდველოს მოვალეობად ჰქონდა, რუსეთის სახელმწიფოს მიხმარებოდა და რუსეთის ქვეშევრდომებისადმი საქართველოში განსაკუთრებული მფარველობა გამოეჩინა (არტიკ. 7). მაგრამ ცხადია ამით არ განისაზღვრებოდა ის სარგებლობა, რომელიც ამ ხელშეკრულებას რუსეთისთვის უნდა მოეტანა. რუსეთის მთავრობა განსაკუთრებით იმ ედუმალ დიდ სარგებლობაზე ოცნებობდა, რომელსაც ასეთი წინასწარი სიამოვნებით მოელოდდა ეკატერინე II-ე.

თავდაპირველად ისე იყო გადაწყვეტილი, რომ 1783 წ. ხელშეკრულება უნდა მთელ, დასავლეთ-აღმოსავლეთ საქართველოსთან ყოფილიყო დადებული და ამ ხელშეკრულების შავად დაწერილი დედანი სწორედ ასეც არის შედგენილი: ყველგან იქ ერეკლე მეფის სახელის გვერდით და ქართლ-კახეთის სამეფოს მოხსენების დროს დამატებულია იმერეთის მე-

ვე სოლომონ“, ან „იმერეთის საჰეფო“ (იხ. პროფ. ა. ცაგარელის გამოც. Грамоты и др. исторические документы, относящиеся до Грузии. т. II, вып. II გვ. 32-37 შემადგენელია თვით სოლომონ მეფეც მოწადინებული იყო, რომ ეს ხელშეკრულება მასთანაც ყოფილიყო დადებული. მაგრამ რუსეთის მთავრობას ოსმალეთისა ეშინოდა, რომლისაგანაც რუსეთის თანხმობით დასავლეთი საქართველო ქუჩუკ-კაინარჯის ხელშეკრულებისა მიხედვით ერთგვარს დამოკიდებულებაში იმყოფებოდა. სოლომონ მეფესთან და დასავლეთ საქართველოსთან ამგვარივე ხელშეკრულების დადება გადაწყვეტილი იყო მაშინვე, როცა კი ამისათვის ხელშემწყობი გარემოება იქნებოდა (Бутковъ. Матеріалы. II 135).

რა თვისების საერთაშორისო დამოკიდებულება მყარდებოდა 1783 წ. ხელშეკრულებით აღმ. საქართველოსა და რუსეთის სახელმწიფოს შორის? ამის შესახებ მკვლევართა შორის სრული თანხმობა არ არის.

ბრიუსელის უნივერსიტეტის საერთაშორისო სამართლის ცნობილი პროფესორი ერნესტ ნისი (Ernest Nys) იმაზრისაა, რომ რუსეთსა და საქართველოს შორის 1783 წ. მეგობრობისა და კავშირის ხელშეკრულება იყო დადებული. იგი ამბობს: „C'était un traité d'amitié et d'alliance ou se trouvaient les formules les plus expressives du respect que le gouvernement russe prétendait manifester pour les droits des Géorgiens“.

ბერლინის უნივერსიტეტის განთქმული პროფესორის ფონ ლისტცის სიტყვით-კი ეს ხელშეკრულება რუსეთის პროტექტორატს და სუვერენობას ამყარებდა საქართველოზე, რომელიც შინაურ მართვაგამგეობაში, კანონმდებლობაში და საეკლესიო სფეროში თუშუ სრულებით დამოუკიდებელ, მაგრამ მაინც მის ვასალურ სახელმწიფოდ ხდებოდა (Die völkerrechtliche Stellung der Republik Georgien. Ein Gutachten von Professor von Liszt-Berlin. Als Manuskript gedruckt. გვ. 2). თითქმის იგივე აზრი გამოთქმული აქვს ზ. ავალიშვილსაც თავის წიგნში

„Присоединеніе Грузіи къ Россіи“. მას აღნიშნული აქვს, რომ ის პოლიტიკური დამოკიდებულება, რომელიც საქართველოს და რუსეთს შორის 1783 წ. ხელშეკრულების ძალით შეიქმნა, არც ვასალურ დამოკიდებულებას წარმოადგენს, არც პროტექტორატს, მეფეობას, არამედ ერთსა-და-იმავე დროს მეფეობაც, პროტექტორატიც იყო და ვასალური დამოკიდებულებაც (იხ. მეორე გამ. გვ. 141 და 143).¹⁾

მ. ხელთუფლიშვილს აზრით 1783 წ. რუსეთს საქართველოს მომართ წმინდა პროტექტორატის უფლება და მხოლოდ მეფეობა მიენიჭა (Вступленіе Грузіи въ составъ Россійской имперіи, 1901 წ. გვ. 88—89).

ასეთი აზრთა სხვადასხვაობა იმ გარემოებით აიხსნება, რომ ხელშეკრულება უოცდამხრევ სრულს იურიდიულს ნაწარმოებს არ წარმოადგენს და იქითგან თანამედროვე საერთაშორისო და სახელმწიფო სამართლის თვალსაზრისით თვითოეულ შემომოყვანილ შეხედულებას გასამართლებლად საბუთის მოყვანა შეიძლება.

მაგრამ წარსულის საკითხების დაფასება, თუნდაც ეს საკითხი სამართლის მეცნიერების სფეროს ეხებოდეს, თანამედროვე სამეცნიერო ნორმების მიხედვით-კი არ შეიძლება, არამედ ამისთანა შემთხვევებში ისტორიული თვალთსაზრისი აუცილებელი და ერთადერთი უტყუარი გზა არის. თუ გამორკვეული იქმნება რა თვისების დამოკიდებულების დამყარება ჰსურდათ საქართველოს და რუსეთის მთავრობებს, როდესაც 1783 წ. ხელშეკრულებას სდებდნენ, და თანაც გვეცოდინება, თუ რა სახელს უწოდებდნენ იმ დროინდელი

¹⁾ „Была-ли Грузія (отъ 1783—1801 г.) въ вассальной зависимости отъ Россіи, или находилась подъ ея протекторатомъ? Ни то, ни другое, или, лучше сказать, одновременно и то и другое“ (გვ. 141). „Итакъ, разбираемый случай не подходитъ ни подъ понятіе вассальности, ни подъ понятіе протектората—въ строгомъ смыслѣ, и подходитъ одинаково и подъ одно, и подъ другое, если разумѣть ихъ болѣе обще“ გვ. 143).

ქართველები და რუსები ამ დამყარებულ საერთაშორისო დამოკიდებულებას, მაშინ თვით საკითხიც არსებითად გამოაკვეთილი იქმნება.

ზემოთქმულითგან უკვე ცხადია, რომ საქართველო რუსეთისაგან დახმარებას და „მფარველობას“ ითხოვდა. იმ სრულრწმუნეებულების ქაღალდში, რომლითაც მეფე ერეკლემ თავის დესპანებს ხელშეკრულების დადება მიანდო, ნათქვამია, რომ ისინი უნდა ცდილიყვნენ აღმოს. საქართველოს მეფეების „მიღებისათვის... მფარველობასა ქვეშე იმისის იმპერატორებითის დიდებულებისასა“ (პრ. ა. ცაგარელის Грамоты II, 99). თვით რაინეგსაც რუსეთის მთავრობისაგან, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, სწორედ ისეთი მინდობ-ლობა ჰქონდა, რომ ერეკლე მეფისათვის რუსეთისაგან მფარველობის თხოვნა ერჩია. რუსეთის იმ დროინდელი ელჩი საქართველოში იმ დამოკიდებულებას, რომელიც 1783 წ. ხელშეკრულების ძალით დამყარდა, „მფარველობას“ „მფარველობით უფლებას“ („Покровительство“ „покровительствующая власть России“) უწოდებს (Бурнашев. Картина 11—12, 15, 18.) მას აღნიშნული აქვს, რომ საქართველოს მეფეები „ყოველთვის ერთმორწმუნეობის გამო დახმარებას და მფარველობას“ ეძებდნენ სრულიად რუსეთის ხელმწიფეებისაგან („Всегда искали по единоверію помощи и покровительства Всероссийских Великих Государей“ იქვე 18).¹⁾

უფრო დიდმნიშვნელოვანია ის საბუთი რომელიც 1783 წ. ხელშეკრულების შედგენის დროს ოფიციალურად თვით რუსეთის დედოფლის ეკატერინე II-ის ბრძანებით სახელმძღვანელოდ იყო დაწერილი. ამ საბუთებს სათაურად აქვს „Высочайше указанныя основанія для заключенія Русско-Грузинскаго Трактата“.

იქ სრულებით გარკვევით ნათქვამია, თუ რა თვისების ხელშეკრულება უნდა დადებულიყო და რავარი უფლებრივი დამოკიდებულება უნდა დამყარებულიყო ამ ხელშეკრულებით

რუსეთის მთავრობის სურვილისაებრ საქართველოსა და რუსეთს შორის. ამ საბუთში სწერია: „*Мнение Ея Величества было... заключить съ Грузинскими Царями ~~соединенный~~ трактатъ*, не именуя ихъ поданными, но союзниками отъ Имперіи Всероссійской покровительствуемыми“ (პრ. ა. ცაგარელი Грамот. II, в. II, 30) „მის უდიდებულესობის აზრი იყო, რომ ქართველ მეფეებთან. (ე. ი. ერეკლე II-სთან და სოლომონთან) დადებულიყო მოკავშირეობის ხელშეკრულება ისე, რომ ისინი ქვეშევრდომებად კი არა, არამედ სრულიად რუსეთის სახელმწიფოს მფარველობის ქვეშე მყოფი მოკავშირეებად უოფალებენ წოდებულნი“.

იმაზე მკაფიოდ წადილისა და აზრის გამოთქმა შეუძლებელია.

საკმარისია 1783 წ. ხელშეკრულება გადაიკითხოს ადამიანმა, რომ დარწმუნდეს, თუ როგორის - სისწორით აუსრულებიათ რუსეთის დედოფალის ეკატერინე II-ეს ზემომოყვანილი დავალება: არსად მართლაც საქართველოს მეფის და ქართველ მოქალაქეთა შესახებ რუსეთის ქვეშევრდომობის ხსენებაც არ არის. სამაგიეროდ ისევე, როგორც თვით რუსეთის ხელმწიფესაც ჰსურდა, იქ ნათქვამია, რომ რუსეთის ხელმწიფე პირადადაც და თავის შთმომავლობის მაგიერადაც აღთქმასა სდებს საქართველო რუსეთის სახელმწიფოსთან „მჭიდრო კავშირში და სრულს თანხმობაში მყოფად ჩასთვალას“ და მისი მტრები თავის მტრებად მიიჩნიოს.

მეორე მხრით ისიც ფრიად საყურადღებოა, თუ როგორ უყურებდა ერეკლე მეფე ამ ხელშეკრულებას და რანაირ დამოკიდებულებად სთვლიდა იმ მდგომარეობას, რომელიც ამ ხელშეკრულების დადების შემდეგ შეიქმნა? როგორც ქვევით თავის ადგილას აღნიშნული იქმნება, ერეკლე II-ემ ვითარცა სრულიად საქართველოს უზენაესმა მეფემ დასავლეთ საქართველოს მეფესა და მთავართა თხოვნით იკისრა მათთვისაც ისეთი უფლებრივი დამოკიდებულება მოეპოვა რუსეთთან, როგო-

რიც თვით მას ჰქონდა 1783 წ. ხელშეკრულების ძალაში ამის შესახებ ერეკლე მეფის წერილობითი განცხადება: წინა ხული და სწორედ ამ საბუთითგან ნაოლად სწავლავს რუსეთ-საქართველოს შორის მეოფე უფლებრივი დამოკიდებულების შესახებ. მას ნათქვამი აქვს: ვკისრულობ „შუამდგომლობითა ჩემით მოგიპოვოთ მფარველობა და კავშირი უზენაესი საიმპერატორო მთავრობისა“-ო).* ხოლო იქ სადაც იმერეთის მეფე, სამეგრელოს მთავარი და გურიელი თავის მხრიდან აღთქმას უდებდენ, რომ ამ ფარგლებში რასაც-კი ერეკლე მეფე გაარიგებდა, უთუოდ შეიწყნარებდენ, მათ ნათქვამი აქვთ: „უზენაეს საიმპერატორო მთავრობის მფარველობა და კავშირი თქვენის უმაღლესობით ჩვენდა სასარგებლოდ მოპოვებული მოვალე ვარ მივიღო“-ო (იხ. პრ. ა. ცაგარლის Грамоты II, в. II 69). ამგვარად სრულებით ცხადია, რომ ერეკლე მეფეც, სოლომონ მეფეც და მთავრებიც ყველანი დარწმუნებული იყვნენ, რომ საქართველოს რუსეთთან ჰქონდა მხოლოდ „მფარველობა და კავშირი“.

მაშასადამე 1783 წ. სელშეკრულება თვით ხელშეკრულ მხარეებს „მფარველობითი მოკავშირეობის“ ტრაქტატად მიაჩნდათ და ჩვენც არავითარი უფლება არა გვაქვს გგვრდი ავუხვიოთ მათს ცხადად გამოთქმულს ამ ნებისყოფას და იმ ზოგიერთი განსხვავების გამო, რომელიც თანამედროვე მეცნიერებასა და მაშინდელ უფლებრივ შეხედულებათა შორის არსებობს, 1783 წ. ხელშეკრულება სხვა თვისების საბუთად ჩავთვალოთ.

V თავი.

1783 წ. ხელშეკრულების შედეგი.

[1783 წ. ხელშეკრულებას საქართველოსთვის სარგებლობა არა მოუტანია, ზიანი-კი აუარებელი. პოლი-

*) „Доставить Вамъ покровительство и союзъ верхсвныя Императорскія власти черезъ посредство ходатайства Моего“,

*) „Покровительство и союзъ верховныя Императорскія власти, снискиваемыя В. В. къ нашему благу, обязанъ принять“.

ტიკური მდგომარეობა გაუმჯობესების მაგიერ საშინლად გაუარესდა. ხმა ამ ხელშეკრულებას და რუსეთის სახელმწიფოს მფარველობას დიდი ჰქონდა, საქმით კი ძალიან შცირადი იყო ის დახმარება, რომელიც რუსეთის მხრით საქართველოს აღმოეჩინა. ხელშეკრულების თანახმად საქართველოში 2 ბატალიონი რუსის ჯარი მოვიდა. სამაგიეროდ შეეკმნათ „შიშნეულობა მხედრობისა გამო რუსეთისა“ ადერბეჯანის ხანებს, რომელთაც წინათ, როგორც აღნიშნული იყო, მეფე ერეკლესთან კარგი განწყობილება ჰქონდათ. მათ საღი აღლოთი იგრძნეს, რომ საქმე მარტო საქართველოს მფარველობით არ გათავდებოდა და ამას აუცილებლად მოჰყვებოდა მათი „დაპყრობა ძალითა როსიის მხედრობისათა“. ამ მოსალოდნელ განსაცდელის წინაშე ადერბეჯანის ხანებმა ერთიერთმანეთის მტრობა დაივიწყეს და შეეკმნათ ერთიერთმანეთისადმი დაფარვით დინ-თასლობისა თანხმობა“ (ომ. ხერხეულიძე კიკ. 274, ჩუბ. 498. Бутковъ. Матеріалы II, 132. Бурнашевъ Картиша 15—16).

არაფრად მოეწონათ საქართველოს რუსეთთან დაკავშირება ოსმალებს და ახალციხის ფაშას სულეიმანსაც. წინათ მასაც ერეკლე მეფესთან კარგი დამოკიდებულება ჰქონდა, 1783 წ. ხელშეკრულებამ ისიც დააფრთხო და საქართველოს მეფის მტრად აქცია (ომ. ხერხეულიძე კიკ. 274, ჩუბ. 498). ოსმალებმა თავის ჩვეულებრივს ხერხს მიჰმართა და ფულით დაღესტანიც აამხედრა საქართველოს წინააღმდეგ (Бурнашевъ Картиша 16). „სულეიმან ფაშამ მოუწოდა დაღესტნის ომარხანს, ხუნძახის ბატონს“, და ისიც 30000 ჯარით კახეთს შემოესია (ომ. ხერხეულიძე იქვე).

თვით ერეკლე მეფის უერთგულები ყმად-ნაფიცი და მეგობარი შუშის ხანიც-კი რუსების შიშით საქართველოს მეფეს გადუდგა და გადაემტერა. მის ჩაგონებით განჯელებმა ერეკლე მეფის მიერ დანიშნული განჯის გამგე გამოაძევეს (იქვე). ყაზახისა, შამშადილისა და შამქორის ცლებიც,

რომელთაგან საქართველოს 6000-მდე საოკეთესო ცხენოსანი მეზობელი ემატებოდა ხოლმე, ამავე პოლ ტიკურ მიწებზე, რომო შუშის ხანს მიემხრენ და მტრობა დაიწყეს (Бѣлѣшскъ Картина 16).

დაღესტნელების შემოსევა რომ უკუეცია ერეკლე მეფემ სექტ. 1787 წ. ქართული და რუსული მხედრობითურთ განჯის წინააღმდეგ გაილაშქრა. სრული გამარჯება იყო მოსალოდნელი, რომელსაც ერეკლე მეფის წინანდელი სახელი უნდა აღედგინა. მაგრამ სრულებით მოულოდნელად რუსის ჯარის უფროსს მინისტრ-რეზიდენტს ბურნაშევს პოტიომკინისაგან საქართველოთგან დაბრუნების შესახებ ბრძანება მოუვიდა. მან განუცხადა მეფეს, რომ „დღესვე უნდა გავებრუნდეთ“ და რამდენი არ სთხოვა ერეკლემ, რომ ლაშქრობის დამთავრებამდის მაინც მოეცადა, არ დარჩა: საჩქაროდ აიყარა და გამოებრუნდა ტფილისისაკენ, ხოლო იქითგან რუსეთში გაემგზავრა მთელი ჯარით (იხ. ხერხეულიძე. ჭიკ. 275—276, ჩუბ. 499. Бутковъ. Матеріалы II, 194—195).

1783 წ-ის ხელშეკრულების წყალობით საქართველო გაძლიერების და გარეშე მტრებისაგან უზრუნველყოფის მაგიერ სამის მხრით მტრებით შემორტყმული გახდა და განუწყვეტლივ საომარ განწყობილებაში ჩაწარდა იმ თავის მეზობლებთანაც, რომელნიც წინათ მისი ერთგული მოკავშირენი იყვნენ. თვით ერეკლე მეფეც და მმართველი წრეები ხედავდნენ, რომ ამ პოლიტიკურ ნაბიჯის გამოსობით საქართველო ისეთს საშინელს განსაცდელში ჩავარდა, რომლის მსგავსში შაჰაბაზის შემდგომ არ ყოფილა (Бутковъ. Матеріалы II, 188).

ოსმალეთმა ახალციხის ფაშის პირით ერეკლე მეფეს შემოუთვალა, რომ ოღონდ ის რუსეთს ჩამოჰშორებოდა და რუსის ჯარი საქართველოთგან გაესტუმრებინა, და არამც

ქართველთა ალდგენილი იქნებოდა, არამედ გაცილებით უფრო მეტს სარგებლობასაც ჰპირდებოდა. ერეკლე ჭეჭეჭიერი შეუთვალა. ამის გამო 1786 წ. თურქები ფოთისა და ბათუმის გამაგრებას შეუდგნენ. 12000 დაღესტნელიც საქართველოს წინააღმდეგ იყო მათ მიერ ნაქირავები.

ერეკლე მეფე რწმუნდებოდა, რომ რუსეთის დახმარება და მფარველობა იმდენად მცირედი (სულ 1800 ჯარის კაცი) იყო, რომ ის ვერაფერს უშველიდა. ამიტომ რომ ქვეყანა მოსალოდნელ შემოსევისაგან და ოსმალეთის გულისწყრომისაგან ეხსნა, იძულებული იყო ახალციხის ფაშისათვის დაზავების პირობად აღეთქვა, რომ ის მეტს რუსის ჯარს საქართველოში აღარ შემოიყვანდა. მაგრამ ოსმალეთმა ეს საკმარისად არ დაინახა და ამ დაპირების ასრულების საწინდრად 12 საუკეთესო თავადთან საგვარეულოთგან ორი წარმომადგენელი ამანათად მოითხოვა. ერეკლე მეფე იმდენად უმწეო მდგომარეობაში იყო, რომ იძულებული გახდა 1787 წ. ივნისში ეს მძიმე და დამამცირებელი მოთხოვნილება აესრულებინა (Бутковъ. Матеріалы II, 191—193).

რუსეთმა თავისი ჯარი საქართველოთგან იმიტომ გაიყვანა, რომ იძულებული იყო ოსმალეთთან ომში ჩაბმულიყო. ერთ-ერთ მიზეზად, რომელმაც ოსმალეთი რუსეთის მტრად აქცია და ომი გამოიწვია, რუსეთის საქართველოში მფარველის სახით შემოსვლა იყო. 15 ივლისს 1787 წელს ოსმალეთმა რუსეთის დესპანს გადაჭრით მოსთხოვა, რომ მას საქართველოსთვის თავი დაენებებინა და ამ ქვეყნისა და სახელმწიფოს საქმეებში აღარ გარეულიყო. მალე ოსმალეთმა რუსეთის წინააღმდეგ მტრული მოქმედება დაიწყო კიდევ, ხოლო 7 ენკ. 1787 წ. რუსეთმაც ოსმალეთს ომი გამოუცხადა (Бутковъ. Матеріалы II, 198).

ასეთ პირობებში იმ მცირედ ჯარის გაყვანის მაგიერ, რუსეთისგან, ვითარცა მფარველის მხრივ, სრულებით ბუნებრივი იყო საქართველოსთვის უფრო მეტი ჯარის მოშველება იმი-

ტომ, რომ რაკი უთანხმოების ერთ-ერთ მიზეზად საქართველო ითვლებოდა, ოსმალეთის მხრით ამ ქვეყნის წინააღმდეგ მტრული მოქმედება თავისდათავად მოსალოდნელი იყო. მაგრამ რუსეთის სამხედრო შტაბმა სამოქმედო გეგმა ისე შეადგინა, რომ ოსმალების წინააღმდეგ ბრძოლა ამ მხრიდან განზრახული არ იყო. ამიტომ რუსეთის მთავრობამ საქართველო მიატოვა და გადასწყვიტა, რომ საქართველოსთვის უკეთესი იქნებოდა თავის ძალით და წინანდელ მშვიდობიანი კავშირის აღდგენით თავისი თავი ამ ომის დროს ოსმალეთისაგან უზრუნველ ეყო (Бутковъ. Матеріалы II, 196). *) ასე უცნაურად, სხვა არა იყოს რა, მსჯელობდა საქართველოს „მფარველი“ რუსეთის სახელმწიფოს. მთავრობა, რომლის თაოსნობითაც, როგორც ვიცით, დადებული იყო 1783 წ-ის ხელშეკრულება ეგოდენ მშვენიერ საზღიშო აღთქმებით აღსავსე.

რუსეთის მთავარსარდალმა და ფელდმარშალმა თავად პატიომკინმა კიდევ იმდენი ურცხვობა გამოიჩინა, რომ 1788 წელს ასე უმწეოდ მიტოვებულს საქართველოს მეფესა ერეკლე II-ეს აქეზებდა, რომ მას სოლომონ მეფესთან უთანხმებით ოსმალთა წინააღმდეგ ემოქმედა. მაგრამ მეფის გული მწუხარებისა და წყრომისა ცეცხლით იყო მოცული და მწარე გამოცდილებამ მას უკვე საკმაოდ თვალი აუხილა, რომ ასეთ უცნაურ რჩევისათვის ყური ეთხოვებინა (Бутковъ. Матеріалы II, 197).

*) „Причины побудившія къ выводу изъ Грузіи російскихъ войскъ заключались во многихъ статьяxъ: 1-я, что въ планъ войны вновь открывшейся съТурками не было предположено дѣйствовать противу ихъ въ сей сторонѣ; 2-я. что царю Ираклію удобнѣе будетъ въ теченіе сей войны обезопасить себя чрезъ возобновленіе прежнихъ своихъ союзовъ, разрушившихся единственно пребываніемъ въ землѣ его російскихъ войскъ“.. (იქვე).

VI თავი.

რუსეთის მიერ მიტოვებულ საქართველოს მდგომარეობა

საქართველო ისევ მარტოდ-მარტო დარჩა. ერეკლე მეფემ ამ გაჭირვებულ მდგომარეობაშიც იმდენი დიპლომატიური ნიჭი გამოიჩინა, რომ აზობოქრებული მტრები დააშოშმინა და მეზობლებთან შედარებით მყუდროება ჩამოაგდო (Бутковъ. Матеріалы II, 197, 277—278. 282, 293). ამასთანავე მან ძლევამოსილ სამხედრო მოქმედებით 1788 წ. განჯაც დაიმორჩილა (იქვე II 278-283). განჯაში გაქცეული შამშადილისა და ყაზახის ელნიც ისევ საქართველოში დაბრუნდნენ (იქვე II, 278).

1790 წელს საქართველოს მეფე-მთავრების სრული შეთანხმება მოხდა და მათ შორის ერთობის კავშირი იყო შეკრული. „გინაიოტან ეოველთაჲ ივერიელთა მსახლობელთა სამეფოსა შინა ქართლისა, კახეთისა, იმერეთისა, ოდიშისა და გურიისაჲსა აქვთ ერთმორწმუნეობა, არიან ძენი ერთისა კათოლიკე ეკლესიისაგან შობილნი და ერთისა ენისა მქონებელნი, აქვთ... სიუფარულა გითარქა სისხლით ნათესავთა და მოყვრობათ. შეკრულთა ურთიერთთა შორის, ამისთვის ჩვენ ზემოხსენებულნი ქვეყანათა ივერისათა მეფენი და მთავარნი, დამამტკიცებელნი საუკუნოისა ჰიზობისა... აღვსთქვამთ მტკიცესა ამასა ერთობას“ (პრ. ა. ცაგარელის Прамоты II, 1. გვ. 183 — 184).

ამ ხელშეკრულებით საქართველოს განცალკევებული ნაწილების პოლიტიკური ერთობა მყარდებოდა კავშირის სახით. ამ კავშირს ერთი უზენაესი თავი ჰყავდა, რომელიც უაღრესი ხელმწიფებით იყო მოსილი. საქართველოს სამეფოსამთავროთა კავშირის ასეთ თავად ქართლ-კახეთის მეფე იყო ცნობილი იგი კავშირის დანარჩენ ნაწილების წარმომადგენლებს შემდეგს პირობას უდებდა: ჩვენ „მეფე ქართლისა, კახეთისა და სხვათა ირაკლო მეორე... გარწმუნებთ ყოვლისა სამიერეთოსა მეფესა... სოლომონსა და მთავარსა ოდიშისა და

სხვათა სამთავროთა დადიანს გრიგოლს და მთავარსა გურიისსა სვიმონს და ერთობით კავადთა, აზნაურთა და ერთა დასავლეთ საქართველოსათა, რომ „ვიყო ქვეყნისა ბედნიერებისა თქვენისათვისა და დაცვად ძეთა იმერეთისათა (ე. ი. ლიხი იმერ.) ვითარცა მამა საზოგადო მათი“ და „უკეთუ აღსდგეს მტერი ვინმე თქვენზედა დიდი ანუ მცირე, მხედრობითა ჩემითა ანუ სხვითა ძალითა, სიტყვითა და საქმითა... მზა ვიყო შემწეთ თქვენდა“ (იქვე II 1, გვ. 183-184).

მაშასადამე კავშირის თავი მოვალე იყო მთელი საქართველოს დაცვასა და კეთილდღეობაზე ეზრუნა და მთელი თავისი სამხედრო, თუ დიპლომატური, ან სხვა გვარი ძალა შეეწირა ამ მიზნის მიღწევისათვის. თავის მხრით დასავლეთი საქართველოს ყველა მეფე-მთავრები ამ კავშირის თავის, ქართლ-კახეთის მეფის, უზენაესს უფლებასა და ხელმწიფებას აღიარებდნენ. ეს გარემოება კავშირის ყველა წევრებს იმერეთის მეფეს სოლომონ II-ესა, სამეგრელოს მთავარს გრიგოლს და სვიმონს გურიის მთავარს სათითაოდ საკუთვრივ აღნიშნული აქვსთ: „თქვენი უმაღლესობის უზენაეს ხელმწიფებას მამებრ—საგონებლობითს აღვიარებ“-ო (იქვე Грамоты II в. II 6*).

რუსეთმა, რომ ოსმალეთთან ომი გაათავა, 1792 წ. თვალი კვლავ სპარსეთისაკენ იბრუნა. სპარსეთში თანდათანობით აღამაჰმედ ხანი ძლიერდებოდა. 1786 წ. აღამაჰმედ ხანმა, როცა ჯერ კიდევ თავის მეტოქეებთან ბრძოლა ჰქონდა, ერეკლე მეფეს შემოუთვალა, რომ ის მისი მეგობარია და მასთან კავშირის შეკვრა სწადიან, მთელ ადერბეიჯანსაც კი მის სრულუფლებიან მართვა-გამგეობაში გადმოსცემდა, ოღონდ მისთვის რუქეთის ხელმწიფის კეთილგანწყობილების მოპოვებაში დაჰხმარებოდა (Бутковъ Матеріалы II, 301).

*) „Признаю верховную власть вашего высочества отцепочитательную“.

პირველ ხანებში რუსეთი მას დიდის ყურადღებით ეპყრობოდა კიდეც (იქვე II, 304—305). მაგრამ იმავე დროისთვის სეთის მთავრობა მის მოქიშპეს გილანის მმართველობის თუზა-ყული ხანსაც მფარველობას უწევდა და ეხმარებოდა იმიტომ, რომ ის თავისი თავის გასაძლიერებლად რუსეთის ქვეშევრდომობის მიღების სურვილის გამოჰყავნებასაც-კი არ დაერიდა (იქვე II, 304). ეს რასაკვირველია არაფრად მოეწონა ალა-მაჰმედ ხანს. მან ბრძანება გასცა, რომ გილანი აეღოთ, მურთუზალი ხანი მოეკლათ, რუსთა ახალშენი ენზელში მოესპოთ და რუსის ქვეშევრდომები აეკლოთ (იქვე II, 309). მრავალგზისი ბრძოლის შემდგომ მურთუზა-ალი-ხანი იძულებული იყო სპარსეთითგან გაქცეულიყო და რაკი ამაში მას რუსები ეხმარებოდნენ, ალა-მაჰმედ-ხანსა და რუსებს შორის მტრული განწყობილება ჩამოვარდა (იქვე II, 323--326.)

1791 წ. ალა-მაჰმედ-ხანმა ადერბეჯანში გაილაშქრა იქაურ ხანების დასამორჩილებლად და იმათაც შიშით მიჰველები მისცეს და ყოველწლიური ხარკი დაიდეს. ჯერი შემდეგ ყარაბაღისა და ერევნის ხანებზე მიდგა. ორთავემ ალა-მაჰმედ-ხანის მოთხოვნილება უარჰყვეს. ერევნის ხანმა იბრაჰიმ-ხანმა თანაც შეუთვალა, რომ ის საქართველოს მეფის ერეკლე II-ის სრულს მორჩილებაშია და სწორედ ამიტომაც არ შეუძლიან ალა-მაჰმედ-ხანის მოთხოვნილება ასრულოს. ამ უკანასკნელს გადაწყვეტილი ჰქონდა ორთავე ხანი ძალით დაემორჩილებინა. ასეთ გარემოებაში სრულებით ბუნებრივი იყო, რომ ერეკლე მეფეს ალა-მაჰმედ-ხანის შემოსევის მოლოდინი ჰქონოდა (Бутковъ. Матеріалы II 319-320). რუსეთის მთავრობამ ყველა ეს ამბები მშვენიერად იცოდა, მაგრამ არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა იმ საბრთხეს, რომელიც მის ერთგულს მოკავშირეს, პატარა საქართველოს სპარსეთისაგან მოელოდდა. მაშინ 1792 წ. ძვით ერეკლე მეფემ რუსეთის მთავრობას 1788 წ. ხელშეკრულების არსებობა მოაგონა და ამის ძალით საქართველოში მეშველი ჯა-

რის გამოგზავნა მოითხოვა. რუსეთის ხელმწიფემ კატერინემ 8 მაისს იმავე წელს საქართველოს მეფეს მოუწოდებ ცივად შემოუთვალა, რომ „საქართველოში ჯარის გამოგზავნა ეხლა საკიროდ არ არის ცნობილი“) და სანამ საამისოდ ხელსაყრელი შემთხვევა და ხელშემწყობი პირობები არ შეიქმნება, ჩვენი ჯარების მანდ ყოფნის საკითხი გადადებულაო“ (Бутковъ. Матеріалы II, 334). ისე გამოდიოდა, რომ ხელშეკრულებას მხოლოდ მაშინ ჰქონდა ძალა, როდესაც აჰას რუსეთი სიჭიროდ დაინახავდა და არა მაშინ, როცა საქართველოს უჭირდა.

საბედნიეროდ სპარსეთში ატეხილმა არეულობამ ალა-მაჰმედ-ხანს 1792 წ. საშუალება არ მისცა, რომ თავისი ზრახვა განეხორციელებინა: ის იძულებული იყო შინ გაბრუნებულიყო.

VII თ ა ვ ი.

ალა-მაჰმედ-ხანის შემოსევა საქართველოში.

1794 წ.-ს ალა-მაჰმედ ხანმა სძლია თავის უკანასკნელს მოწინააღმდეგეს ლოტფ-ალი-ხანს, რომელსაც თვალები დაათხრინა. ამის შემდგომ ალა-მაჰმედ-ხანმა თავისი თავი სპარსეთის ერთად-ერთ ბატონ-პატრონად იგრძნო და თავი სპარსეთის შაჰის ჯილით შეიმკო. მაშინვე ის სპარსეთის სამზღვრების გაფართოვებას შეუდგა და პირი კვლავ ადერბეჯანისა და საქართველოსაკენ იბრუნა (იქვე II, 327-328). იმავე 1794 წ. მეფე ერეკლემ რუსეთში თავის დესპანად გენერალი გარსევან კავკაზაძე გაგზავნა (იქვე II, 333), რომელსაც, ვითარცა რუსეთში წინათაც ნამყოფს, პეტერბურგის მთავრობაში გავლენა შეეიღო მოეხდინა, რომ ხელშეკრულება რუსეთის მხრივ ასრულებული ყოფილიყო.

*) „Нынѣ отправлять въ Грузію войска за благо не пріемлется“.

1795 წ. მაისში ალა-მაჰმედ-ხანმა არჯაველში 100,000 კაცამდე ჯარის შეგროვება დაიწყო იმ მიზნით, ~~ტანჯე~~ ადერბეჯანის ყველა ხანები ძალით დაემორჩილებინა ~~საქართველოს~~ შემდეგ საქართველოს დასაპყრობად წამოსულიყო, რომ ამ უკანასკნელისათვის ძალა დაეტანებინა და სპარსეთის უზენაესი უფლება ეცნობინებინა (Бутковъ. Матеріалы II, 331-332).

ერეკლე მეფემ მოსალოდნელი უბედურების ამბავი იქვე 1795 წ. მაისში რუსეთის მონაპირე ჯარის უფროსს აცნობა და ხელშეკრულების ძალით 3000 ჯარისკაცის მოშვებება სთხოვა (იქვე II, 335). ერეკლე მეფეს რუსეთის მხრით დამარების სრული იმედი ჰქონდა და ექვიც არ ებადებოდა, რომ მეშველი ჯარი მოუვიდოდა. იგი თავის ერთგულს ყმადნაფიცს შუშის ხანს ქართველი ჯარით ალექსანდრე ბატონიშვილის სარდლობით მიეშველა. ამის წყალობით სპარსეთის შაჰის ლაშქარი დამარცხებულ იქმნა (იქვე II, 333).

ალა-მაჰმედ-ხანმა თავის ელჩის პირით ერეკლე მეფეს მოსთხოვა, რომ რუსეთის ხელმწიფის მფარველობა ერთხელ და სამუდამოდ უარეყო და სპარსეთისა აღიარებინა. რუსეთითგან მეშველ ჯარის მომლოდინემ ერეკლემ შაჰს ცივი უარი შეუთვალა (იქვე II, 337).

რუსეთის მონაპირე ჯარის უფროსმა 1792 წ. უარყოფითი განკარგულების გამო თავისით მეშველი ჯარის საქართველოში გამოგზავნა ვერ გაბედა და 7 მაისს 1795 წ. ერეკლე მეფის თხოვნა თავის მთავრობას აცნობა. მაგრამ რუსეთის მთავრობა არ ჩქარობდა: პასუხი არ მოდიოდა.

ერეკლე მეფე გრძნობდა აუცილებელ განსაცდელს და რუსეთს შველას ემუდარებოდა. 2 აგვისტოს მონაპირე ჯარის უფროსმა თავის მთავრობას საქართველოს გაჭირვებული მდგომარეობა და ერეკლე მეფის თხოვნა ხელშეკრულებით აცნობა (იქვე II, 335). ამასობაში ალა-მაჰმედ-ხანი დაიძრა, 10 ენკენისთ. 1795 წ. ცხენოსანი ჯარით მსწრაფად საქართველოს დედაქალაქს მოადგა

და ორი დღის შემდგომ აიღო: ჯერ მთლად გაცარცვა და წაიღო რის წადებაც-კი სამეფო სასახლითგან შეიძლებოდა. შემდეგ ეს მშვენიერი სასახლე მთლად დაანგრია და ჰაერით ცეცხლით გადასწვა.

შაჰის ჯარმა საშინელი სიმხეცე გამოიჩინა. ტფილისის მიდამოებიც მოკლული მამაკაცებისა, ქალებისა და ბავშვების გვამებით იყო მოფენილი. სატახტო ქალაქს რომ მოჩნენ, მერმე შიდა და ქვემო ქართლის აოხრებას შეუდგენ. განძვინებულნი იკერდენ ხალხს და ვინც წინააღმდეგობას გაბედავდა ხოცავდენ, დანარჩენი ტყვეთ მიჰყავდათ. ალა-მაჰმედ-ხანის შემოსევამ ისე გაანადგურა აღმოსავლეთ საქართველოს სამეფო, რომ, იმ 61000 კომლითგან, რომელიც შემოსევამდე მაგალითად თუნდ 1783 წ.-ს იყო, 1795 წ.-ის შემოსევის შემდეგ 35000 კომლი ძლივს-და იქნებოდა შერჩენილი (Бутковъ. Матеріалы II, 339—340).

სიბერის დროს ძლიერ „მფარველ“ მოკავშირის პიერ მოტყუებული, ამ პირველ თავზე დამტყდარ საშინელ უბედურებით გულგატეხილი, ოთხმოცი წლის მოხუცი მეფე იძულებული იყო მწუხარებითი და სასოწარკვეთილებით აღსავსე ანანურის მონასტერში შეხიზნულიყო. მაგრამ სპარსეთის შაჰმა არც აქ მოასვენა: ალა-მაჰმედ-ხანმა ერეკლე მეფეს კვლავ შემოუთვალა, რომ თუ ის მის უზენაეს უფლებას სცნობდა და ერთ-ერთ ბატონიშვილს მას მძევლად გამოუგზავნიდა, მაშინ შაჰი თავის მხრივ ყველა ტყვეებს განუთავისუფლებდა, ყველგან ფერს, რაც თბილისში ომისგან დაზიანებული იყო, შეაკეთებინებდა და თანაც მოკავშირეობის ხელშეკრულებასაც დასდებდა. ამ აუწერელ უბედურებაში მყოფმა მეფე ერეკლემ თავის დამცირება მაინც არ ინდომა და მოსიხლე მტერს არავითარი პასუხი არ აღირსა (Бутковъ. Матеріалы II, 341).

8 დღის განმავლობაში ქართლის ახროებისა და დაწიოკების შემდგომ, ალა-მაჰმედ-ხანი უკვე კახეთში აპირებდა გალაშქრებას, როცა ერთბაშად საქართველოთგან გასვლა ამ-

ჯობინა, რათგან ყარაბაღის ხანი და ზოგი სხვაც დამორჩილებული არა ჰყავდა და ამის გამო ზურგი უზრუნველყოფილი არა ჰქონდა. საქართველოს სრული განადგურება მან შემდეგი, უფრო მარჯვე დროისთვის გადასდვა (იქვე II, 341).

ტფილისის აღებისა და განადგურების მხოლოდ 18 დღის შემდგომ, 1 ოქტომბერს, მოუვლდა რუსეთის მონაპირე ჯარის უფროსს თავის მთავრობისაგან ბრძანება, რომ ხელშეკრულების ძალით და ჩვენი ღირსებისა და ინტერესების თანახმად საქართველოს მეფეს ორი სრული ბატალიონი ჯარით მიეშველეთო. მას ამასთანავე უფლება ეძლეოდა საჭიროებისამებრ კიდევ ორი ბატალიონი მიემატებინა დამხმარე რუსთა ლაშქრისათვის (Бутковъ. Матеріалы II, 344). ეს მეშველო ორი ბატალიონი აღმ. საქართველოში მხოლოდ 1795 წ. დეკემბრის დამდეგს მოვიდა.

ერეკლე მეფე ქვეყნის აოხრების გამო რუსეთის მთავრობას 1.000.000 მ. სთხოვდა სესხად და საწინდრად თავისი და თავის სახლობის მამულებს იძლეოდა. მაგრამ ამის პასუხი არ მოდიოდა. ამავე დროს ოსმალეთის მთავრობამ სესხს აძლევდა რასაკვირველია იმ იმედით, რომ საქართველოს გული თავიანთის მოეგოთ და რუსეთისაგან აეყრებინათ. რაკი რუსეთის სამხედრო დახმარებაც მაშინდელ პირობებში მეტად მცირედი იყო და სესხის შესახებაც რუსეთის მთავრობისაგან არავითარი პასუხი არ მოსდიოდა, ერეკლე მეფეს გამოცდილების გამო ეჭვი შეეპარა, რომ რუსეთისაგან შეპირებულ ძლიერს სამხედრო დახმარებას ოდესმე მართლაც ეღირსებოდა. ამიტომ ერეკლე მეფე ყოყმანში იყო, უარყო თუ არა ოსმალეთის წინადადება (იქვე II, 345).

VIII თავი

რუსეთის გალაშქრება აღა-მაჰმედ-ხანისა და სპარსეთის წინააღმდეგ 1796 წ.. მისი მოჩვენებული და ნამდვილი მიზნები და დახახრული.

1796 წ. მარტში რუსეთის მთავრობამ სპარსეთს ომი გამოუცხადა. ეკატერინე მე-II-ის მანიფესტში, რომელიც ომის

დაწყებასთანავე გამოქვეყნდა, ნათქვამი იყო, რომ რაკი სპარსეთის მთავრობის ზოგიერთი მოხელეები რუს ქვეშევრდომთა ვაჭრებს ავიწროებდნენ, ხოლო თვით ალა-მაჰმედ-ხანმა რუსეთის წარმომადგენელს შეურაცხყოფა მიაყენა, უსასრულო, რათგან სპარსეთის შაჰი საქართველოს შეესია და მოსამზღვრე ხანებს მოხვეწებას არ აძლევს, ამიტომ საქართველოს მეფის თხოვნა მფარველობისა და დაცვის შესახებ შევისმინეთ და ჩვენს ჯარს სპარსეთის სამზღვრების გადალახვა ვუბრძანეთ (Бутковъ. Матеріалы II, 371).

რუსეთის მთავრობამ ეს საჯარო განცხადება ომის მიზნების შესახებ სპარსულად, ქართულად და სომხურად დაბეჭდა და ამ ხალხთა შორის გაავრცელა. ერეკლე მეფეს, შუშის ხანს იბრაჰიმ-ხანსა და ყარაბაღის მელიქებს და დაღესტან-შირვანის მფლობელთ ამას გარდა სავანგებოდაც, აცნობეს, რომ რუსეთი თავის მზღვრობით მათ განსათავისუფლებლად მოდის და ამიტომ მათგან პატივობასა და დახმარებას ელის (იქვე II, 372).

მაშასადამე რუსეთის მთავრობას საქმე ისე ჰქონდა საქვეყნოდ მოჩვენებულა, ვითომც ის საქართველოს აოხრების გამო შურის მაძიებლად გამოდიოდა და შუშისა, შირვანისა და დაღესტნის ხანებისა და ყარაბაღის მელიქების მყუდროებას იცავდა. მაგრამ ეს მხოლოდ თვალების ასახვევად და შესატყვისად იყო გამოცხადებული. ომის ნამდვილი მიზეზი და მიზანი კი სულ სხვა ყოფილა.

1795—1796 წ-ის ზამთარში ალა-მაჰმედ-ხანის ბრძანებით ენზელში რუსთა ყველა ხომალდები და ვაჭრები დაიჭირეს (Бутковъ. Матеріалы II, 354). რუსეთის მაშინდელი მთავრობა მეტად ფხიზლად ადევნებდა თვალყურს თავის ქვეშევრდომების სავაჭრო ინტერესებს, მეტადრე სპარსეთში კლილობდა ამ მხრე მტკიცედ ფეხის მოკიდებას, რათგან აქეთგან მას ფართო და უაღრესად მიმზიდველი სამოქმედო ასპარეზი ეხატებოდა. ამიტომ რუსეთის მთავრობამ ზემოაღნიშნულს შემთხვევას დიდი ყურადღება მიაქცია (იქვე).

რუსეთის მთავრობა ხელაქმედობდა, რომ სპარსეთში მომხდარი ამბები იმ ინტერესებისათვის და მიზნისათვის, რომელთაც მას დასახული ჰქონდა, მეტად სახიფათო იყო. მას-კი ჰსურდა, რომ რუსეთის ვაჭრობა სპარსეთში ისე გაძლიერებულიყო, რომ მარტო კასპიის ზღვის პირას-კი არა, არამედ ქვეყნის თვით შუაგულშიც ყოფილიყო გავრცელებული. მას იმედი ჰქონდა, რომ ამ ადგილებითგან ინდოეთისაკენ გზის გახსნა უფრო მარჯვედ მოხერხდებოდა. იგი დარწმუნებული იყო, რომ ამნაირად რუსეთი ინდოეთის მდიდარს ვაჭრობას ევროპელ ხალხებზე გაცილებით უფრო მოკლე გზით ჩაიგდებდა ხელში, რათგან ისინი აქისთვის „კეთილი იმედის კონცხს“ უვლიდნენ ხოლმე. ამის გამო რუსეთის მთავრობას ამ გეგმის განხორციელების წყალობით აურაცხელი სიმდიდრე და სარგებლობა ეხატებოდა (Бутковъ. Матеріалы II, 355).*)

რუსეთის მთავრობას საჭიროდ მიაჩნდა, რომ სპარსეთში ერთის მხრით მშვიდობიანობა და წესიერება ყოფილიყო, იმიტომ რომ უამისოდ მისი საკომერციო ფართო გეგმის განხორციელება შეუძლებელი იქნებოდა. ამისთვის კი ძლიერი გაერთიანებული მთავრობა უნდა ყოფილიყო სპარსეთში. მაგრამ მეორის მხრით რუსები ფიქრობდნენ, რომ სპარსეთის გაერთიანება და გაძლიერება რუსეთისათვის სასარგებლო კი არაა, სახიფათოც იყო.**)

ეს ალა-მაჰმედ-ხანის მოქმედებამაც ცხად-ჰყო. ამიტომ რუსეთმა გადასწყვიტა. რომ ალა-მაჰმედ-ხანის გაძლიერება და მის საბრძანებლოს სამზღვრების გაფართო-

*) „Спокойствіе... въ Персіи откроетъ Россіи богатый торгъ не только при берегахъ моря Каспійскаго, но и внутри предѣловъ персидскихъ областей; посредствоиъ сихъ послѣднихъ удобовозможно будетъ открыть путь въ Индію и привлечь къ намъ богатѣйшій торгъ сей кратчайшими путями, чѣмъ тотъ, коему слѣдуютъ всѣ народы европейскіе, обходя мысъ Доброй Надежды“.

**) „Польза имперіи россійской взыскуетъ предостерегать и не допускать до соединенія и утвержденія всѣхъ силъ народа сего воедино“ Бутковъ. Матеріалы II, 336).

თოება რუსეთის მთავრობის ფართო ეკონომიურ და პოლიტიკურ გეგმას ეწინააღმდეგებოდა და სავაჭრო ინტერესებისათვის ფრიად სახიფათო იყო. ალა-მაჰმედ-ხანი უნდა დაუძღვრებულყო, სპარსეთშიაც რუსეთისათვის კარი ფართოდ უნდა გაღებულიყო.

ასეთ პირობებში რუსეთს საქართველოს გამოყენებას მშვენიერად შეეძლო. ის ჯერ ეს ერთი გამოდგებოდა პოლიტიკურად მით, რომ ოსმალეთთან და სპარსეთთან ომის დროს რუსთა საქმისთვის სასარგებლო იქმნებოდა. ამიტომ მისი გაძლიერებაცა და გაფართოებაც ამ ჟამად ურიგო არ იქმნებოდა. მეორეც ისა, რომ რუსეთს საქართველოს გამოყენება შეეძლო ეკონომიურადაც, რათგან მის საშუალებით უფრო განმტკიცდებოდა და უზრუნველყოფილი იქნებოდა რუსეთის ვაჭრობა სპარსეთში*) (Бутковъ. Материалы II, 366).

ამ სარგებლობის აზრმა ისე გაიჭადა რუსეთის მთავრობა, რომ განჯის და ერევნის სახანოს შემოერთებაც კი უნდოდა საქართველოსთვის (იქვე II, 365)..

ამ გვარად სრულებით ცხადია, რომ რუსეთის დედოფლის მანიფესტში მოხსენებული ცნობა, ვითომც რუსეთს სპარსეთისათვის ომი იმიტომ გამოეცხადებინოს, რომ ალა-მაჰმედ-შაჰმა საქართველო ააოხრა და საქართველომ ჩის წინააღმდეგ დახმარება სთხოვა, მხოლოდ თვალთმაქცობა და ლამაზი, მაგრამ ყალბი სიტყვები იყო. თვით ამ სპარსეთის ლაშქრობის მონაწილე და რუსთა ჯარის სარდ-

*) „Сіе... дастъ способъ царству сему безъ нашей помощи; не токмо противостоятъ врагамъ христіанской вѣры, но и удачныя производить надъ ними пойки, весьма для насъ полезныя при случаѣ войны съ Турками. Чрезъ посредство распространеной такимъ образомъ Грузіи, болѣе утвердится и обезпечится наша торговля съ Персіей“ (II, 306).

„Для сего Грузія должна быть... распространена и увеличена въ силахъ своихъ. Но все для распространенія въ Азіи Россійской торговли“ (I, 360).

ლის შტაბის ადიუტანტი ბუტკოვი პირდაპირ ამბობს: ეკატერინე დიდის სურვილი იყო, რომ რუსეთს საქართველოს არა-რეზისათვის ალა-მაჰმედ-ხანის დასჯის მომახერგებით ესარგებლა და სპარსეთთან რუსეთის ვაჭრობა განსაკუთრებით განემტკიცებინა“-ო (Материалы II, 367—8).*) რათგან ამ ომის „უმაღრესა მიხანი ვაჭრობის გავრცელება“ იყო იქვე II, 367).**)

რუსეთის მთავრობას ეშინოდა, რომ თუ ვინიცობაა მისი ნამდვილი ზრახვა და იღუმალი გეგმა გამოაშკარავდებოდა, მას არავინ, არც საქართველოში არც შირვანისა და შაჰის სახანოებში, მხარს არ დაუჭერდა. ამიტომ არავის ენდობოდა. თვით მეფე ერეკლესაც კი ის ეჭვის თვალით უყურებდა და რომ თავის თავი საქართველოსაგან უზრუნველყო, მან ერთს, თუშცა უკადრისს, მაგრამ მეტად მოხერხებულს საშუალებას მიჰმართა. მან გადასწყვიტა, რომ საქართველოს მეფისაგან სხვათა შორის ერთი რჩეული ათას კაცამდის ქართული სამხედრო ნაწილის შედგენა მოეთხოვა, რომელიც რუსთა ჯარისათვის უნდა მიემატებინათ და მასთან ერთად წაეყვანათ ომში. ამ ნაწილში თვით ბატონიშვილებიც უნდა ყოფილიყვნენ ჩარიცხულნი განსაკუთრებით ისეთები, რომელნიც მშობლებისათვის უფრო ძვირფასნი იყვნენ, როგორც მაგ., ბატონიშვილები იულონი და დავითი. ამგვარადვე მოწინავე ქართველობის საუკეთესო წარმომადგენელნი უნდა ამ რაზმში შესულიყვნენ. რუსეთის მთავრობას გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ ამ რჩეულ ქართულ სამხედრო ნაწილს საიდუმლოდ საქართველოს მეფისა, დედოფლისა და ერის ერთგულების მძევლად ჩასთვლიდა (Бутковъ. Материалы II, 368-

*) „Предметомъ введенія въ Персію войскъ Великой Екатерины было не суетное желаніе побѣдъ, ни распространеніе предѣловъ и безъ того обширнѣйшей въ свѣтъ имперіи, но чтобъ родъ предлогомъ наказанія Ага-Магометъ-Хана за Грузію, главнѣйше основать твердымъ образомъ съ Персією нашу торговлю“.

**) „Главнѣйшій же предметъ, распространеніе торговли“.

369).*) ასე ეპყრობოდა ქართველობას ის „მფარველი“ რუსეთი, რომელნიც საზეიმო მანიფესტში საქართველოს მფარველობის სპარსეთს ომსაც კი უცხადებდა!

სამხედრო მოქმედება უკვე თავისი ბუნებრივი გზით მიმდინარეობდა და თავიანთი მომავალ გამარჯვების გამოსაყენებლად რუსებს მრავალი ერთი მეორეზე უფრო საოცნებო გეგმები ეხატებოდათ, რომ 1796 წ. ნოემბერში ეკატერინე II გარდაიცვალა. ნ დეკემბერს იმავე წელს რუსების ჯარების მთავარსარდალს თავის მთავრობისაგან გადაჭრილი ბრძანება მოუვიდა ყოველგვარი სამხედრო მოქმედების შეჩერებისა და მთელი ჯარითურთ რუსეთში დაბრუნების შესახებ (იქვე II, 419). მართლაც სამხედრო მოქმედება შესწყდა და რუსის ჯარი შინისაკენ მიმავალი საქართველოში დაბრუნდა, რომ იქიდან რიგრიგობით რუსეთში წასულიყო. ჯარის ერთი ნაწილი იმავე ზამთარში წავიდა საქართველოდან (იქვე II, 423).

ძნელი წარმოსადგენელი არ უნდა იყოს, თუ რა ნაირად უნდა თავზარდაცემული ყოფილიყო საქართველო დატოვებული მეფე, სხვა ხანებიც, რომელნიც სპარსეთის ამ ღაშკრებაში რუსებთან ერთად მონაწილეობას იღებდნენ. როდესაც რუსეთის მთავრობის უპირობამ ამ შემთხვევაშიაც თავი იჩინა, ალა-მაჰმედ-შაჰი კი სიხარულით ცას ეწეოდა, ყველგან თირქმანებს გზავნიდა, რომ რუსთა ჯარი მას შეუშინდა და უკან გაბრუნდაო. მრისხანე ბრძანება პრადნებაზე მოსდიოდათ ყველას, ვინც კი მის საწინააღმდეგო სამხედრო მოქმედებაში მონაწილეობის მიღება გაბედა.

*) „Дабы имѣть въ рукахъ своихъ заложниковъ въ вѣрности царя грузинскаго, жены, дѣтей его и лучшихъ людей народа сего, нужно будетъ присоединить и взять къ войскамъ нашимъ... хотя до 1 т. человекъ отборныхъ грузинъ и при нихъ тѣхъ изъ сыновей царицы, къ которымъ она наиболѣе привязана, т. е. ц-ча Юлона, тоже и ц-ча Давида“.

1797 წ. გახაფხულსვე ალა-მაჰმედ-შაჰი შუშის ხანის დასასჯელად დააჩრა. მას გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ აქეთს გან პირდაპირ საქართველო ასაკლებად წამოვიდოდა, ცოცხლობებს აპყრიდა და შაჰაბაზის მსგავსად სპაოსეთში გადასახლებდა (Бутковъ. Матеріалы II, 427). საქართველოს სრული განადგურება აუცილებელი იყო, რომ + ივნისს მის სიმკაცრით გაბოროტებულ მსახურთ მძინარე ალა-მაჰმედ-შაჰისთვის თავი არ მოეპრათ (იქვე II, 430).

ასე სრულებით შემთხვევით გადაურჩა საქართველო აოხრებას და დაღუპვას. თუმცა რუსებმა ეს თავის თვალთ ნახეს და კარგად გრძნობდნენ რა განსაცდელშიც იყო საქართველო, მაგრამ მაინც გადაწყვეტილება არ შეუცვლიათ და 1797 წ. ენკენისთვეში თავიანთი ჯარის უკანასკნელი ნაწილიც ჩვენი ქვეყნიიდან გაიყვანეს (Бутковъ. Матеріалы II, 423) სპარსეთთან ომის გაგრძელება მათ საკიროდ არ მიაჩნდათ. ხოლო რუსეთის მთავრობამ რომ თავის მოქმედებით საქართველოს უსაშინელეს მდგომარეობაში აგდებდა და ჯარის გაყვანა მის მხრივ 1783 წ. ხელშეკრულების დარღვევა იყო, ამგვარ წვრილმან გარემოებას იგი არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა.

XI თ ა ვ ი.

რუსეთ-საქართველოს ურთიერთი დამოკიდებულების საფუძველი და მისწრაფებათა შეურიგებლობა

უნებლიეთ საკითხი იზადება, თუ რა მიზეზი იყო, რომ დიდი რუსეთის მთავრობა ასე ექცეოდა პატარა საქართველოს ან როგორ ახერხებდა რუსეთი საქართველოს ისე მოკადოებას, რომ იგი რამდენიმე მწარე გამოცდილების შემდგომაც მაინც ქრისტესმოყვარე“ რუსეთის მფარველობის გულწრფელი მოიპედე იყო?

პირველი საკითხის გადაწყვეტა ყველა ზ მომთხოვნითაა, ლის შემდგომ ძნელი არ არის.

რუსეთის მაშინდელი მთავრობის ბრძანებებითგან და მიწერ-მოწერითგან, აგრედვე სხვა ყველა იმდროინდელი საბუთებითგან, დ თვით მოქმედებითგანაც, სრულის სიცხადით ირკვევა, რომ რუსეთის მთელი პოლიტიკა და მოქმედება საქართველოს მიმართ ნაძვილად რუსულ პოლიტიკურ ინტერესებით იყო ნაკარნახევი და მხოლოდ ნილაბჩამოფარებული, მაგრამ ტლანქი ეროვნული ეგოიზმის განხორციელება იყო.

მაშინ რუსეთს ამიერ-კავკასიაში და სპარსეთში იმდენად პოლიტიკური ინტერესები არა ჰქონდა, რამდენადაც ეკონომიური. ის განსაკუთრებით, რუსული აღებმიცემობის სპარსეთში გავრცელებაზე ზრუნავდა, რათა მას ინდოეთის მდიდარი ვაჭრობის ხელში ჩაგდების იმედი ჰქონდა. თუ ეს მოხდებოდა, მაშინ უკვე საკომერციო ინტერესები რეალურ გეგმას წარმოშვამდნენ, რომელიც ინდოეთის დაპყრობის გამართლებელ საბუთად გამოდგებოდა. მაგრამ რუსებს ეს მხოლოდ შორეულ, მომხიბლავ მომავალად ეხატებოდათ. მათ ხალხურ ზღაპრებშიაც თვალწამაცის მიმზიდველობითა და სიმდიდრით იყო მოსილი ინდოეთი და თვით რუსეთის მთავრობაც უფრო ოცნებისა და სიზმარეთის სამეფოში დანაწარდობდა, ვიდრე ცხოვრების სინამდევალეში იმით, რომ მისი გეგმების სივრცე და სიუხვე ოდნავადაც არ შეეფერებოდა იმდროინდელი რუსეთის ეკონომიურ ძალას და წარმოებას.

რუსეთის მთავრობის გულას სიღრმეს არ მოჰხვიდრია ქართველი ერის მისწრაფება, მისი დაწინაურებული, განათლებული ყოფა-ცხოვრების დაუშრეტელი წყურვილი და მუდმივი ლტოლვა თავისუფლებისადმი. არა, რუსეთი საქართველოს ისე უყურებდა, როგორც კარგს იარაღს, რომელიც საკიროებისამებრ შეიძლებოდა მშვენიერად გამოეყენებინათ თავის სასარგებლოდ. ეს აზრი თვით რუსეთის მთავრობას აქვს

ცინიკური, გულახდილობით გამოთქმული გრაფი ნ. პანინის პირით ერთს საიდუმლო მიწერილობაში, რომელიც 1813 წელს სახელმძღვანელოდ საქართველოში მყოფს რუსეთის წარმომადგენელს გენერალ ტოტლებენს გამოუგზავნა: უნდა ეცადოთ საქმე საქართველოში ისე მოაწყოთ, რომ ყველაფერი ჩვენი „ხელმძღვანელობით ხდებოდეს“, თვით ქართველებს კი ისე ეგონოთ, ვითომც ისინი თავიანთ მთავრობის განკარგულებას ასრულებდენ; თვით მთავრობაც დარწმუნებული იყოს, თითქოს ყველაფერი მისი სურვილისა და ნების თანახმად ხდებოდეს, ერთი სიტყვით, ყოველი ჩვენი წადილი განხორციელდეს, მაგრამ იმ ნაირად-კი, რომ „სუდი აქაური (ქ. ი. რუსული) იყოს. სხუდო-გი ქართუდო“-ო.*) მაშასადამე რუსეთის მთავრობას უნდოდა რომ ქართველები უსულო იარაღივით გამოეყენებინა თავის პოლიტიკური მიზნებისა და ზრახვების მისაღწევად.

მაშინდელი ქართველობა კარგა ხანს ამ გარემოებას ვერ აჩინებდა და გულწრფელად დარწმუნებული იყო, რომ რუსთა ხელმწიფეს და მთავრობას საქართველოსთვის მართლაც გული შესტკივოდა და მის მწუხარება თავის მწუხარებად ჰიაჩნდა. ამგვარი განუსაზღვრელი და დაუშრეტელი რუსებისადმი ნდობა იმაზე იყო დამყარებული, რომ საქართველოს იმდროინდელი მტრები სპარსეთ-ოსმალეთი მაჰმადიანები იყვნენ, რუსეთი კი, ვითარცა ქართველთა ერთმორწმუნე სახელმწიფო, თავიანთ ბუნებრივ მოკავშირედ ჰიაჩნდათ.

*1) „Главнѣйшая нужда, чтобъ Грузины намъ въ войнѣ помогали такимъ образомъ, чтобъ... мнили исполнять повелѣнія своихъ владѣтелей, а сіи рарнымъ образомъ оказываемую намъ услугу своему усердію собственному побужденію прочитатъ, но въ самомъ дѣлѣ все то происходило здѣшнимъ руководствомъ и просвѣщеніемъ.—коротко сказать. была бы душа здѣшняя, а тѣло грузинское“ (პროტ. ალ. ცაგარელის Грамоты etc I, 155-156).

ქართველებს შორითგან გაგონილი ჰქონდათ რუსთა მხრად, ვალე სარწმუნოებრივი გრძნობა და ექვე არ აბაძებოდათ, რომ რუსეთი ქართველთა სულის კვეთებას ადვილად გაიგებდა და მათს თავგანწირულს ბრძოლაში სპარსეთისა და ოსმალეთის წინააღმდეგ წრფელის გულით ძლიერს დახმარებას გაუწევდა.

რუსეთის მთავრობას და პოლიტიკოსებს არ გამოჰპარვიათ ქართველთა ამგვარი პოლიტიკური გულუბრყვილობა. მთელი მათი პოლიტიკა საქართველოს მომართ, როდესაც-კი რუსეთის სამხედრო თვალსაზრისით ქართველთა ძალის გამოყენება ოსმალეთის, ან სპარსეთის წინააღმდეგ საჭიროდ მიაჩნდათ, სწორედ ქართველთა ამ სუსტ გრძნობაზე და გულუბრყვილობაზე იყო ხოლმე დაყარებული. „ქართველებს მხუროვალე სარწმუნოებრივი გრძნობა აქვთ და ამაზეა დამოკიდებული მათი გულმოდგინეობა სრლიად რუსეთის კარისადმი და კეთილმოსურნეობა რუს ხალხისადმი“-ო,*) ასე ამბობდენ რუსეთის მთავრობის წარმომადგენელნი, — და ამ ქართველთა მხუროვალე სარწმუნოებრივი გრძნობის საშუალებით ცდილობდენ და ახერხებდენ კიდევ ქართველების იმდენად მოჯადოვებას, რომ რუსეთის პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად გამოეყენებინათ.

როცა რუსეთისთვის საჭირო იყო, მაშინ მას აგონდებოდა, რომ ქართველები მხუროვალე ქრისტიანები იყვნენ და მაჰმადიან ძლიერი სახელმწიფოების მძლავრობისაგან უკიდურესად შევიწროვებულნი იყვნენ. ამ დროს, ის ვითომცდა

*) „Теплота въры въ Грузинцахъ великая“ გვ. 7, „одинаковое исповѣданіе въры съ господствующей здѣсь происходящее отъ того въ нихъ ко всероссійскому Императорскому двору усердіе и доброжелательство къ Россійскому народу надежда... путмія получить успѣхи“. (Разсужденіе о способахъ, какими Грузинцы преклонены быть могутъ къ воспріятію участія съ Портою Оттом. войнѣ. პროფ. ალ. ცაგარლის Грамоты 1, გვ. 7 და 6;

კაცთმოყვარეობის გრძნობით აღსავსე არწმუნებდა საქართველოს, რომ მუდამ მის დახმარებაზე ოცნებობს და პატივს ზრუნავს. ასე იყო ხოლმე სანამ საქართველოს არ შეეღწა და თავის სამხედრო გეგმისდა მიხედვით ოსმალეთთან ან სპარსეთთან ომში, რომელსაც იგი განიზრახავდა, არ ჩარეოდა. მაგრამ რა წამს რუსეთს თავისი პირადი მიზანი მიუღწევლად მიაჩნდა, ან ომის გაგრძელებას თავისთვის ხელსაყრელად აღარა სთვლიდა, ის საქართველოს უყოყმანოდ მიატოვებდა ხოლმე და მაშინ მას ყველაფერი ავიწყდებოდა, ქართველთა ქრისტიანობაც და გაქირვებაც. ასეთს შემთხვევებში ის იმაზეც-კი აღარ ფიქრობდა, რომ საქართველო სწორედ მის წყალობითა და მის მოქმედებით წინანდელზე უფრო უარესსა და უმწეო მდგომარეობაში ვარდებოდა ხოლმე.

გარეგნულად რუსეთის მთავრობა ვითომც სწუხდა რომ საქართველო პოლიტიკურად დასუსტიებული სახელმწიფო იყო და თითქოს ცდილობდა, რომ მისი სამხედრო ძლიერება გაზრდილიყო და საერთაშორისო მდგომარეობა გამტკიცებულიყო. რუსეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრო მაგ., თავის წარმომადგენელს საქართველოში კოვალენსკის სწერდა, რომ მას საქართველოს მეფისათვის ერჩია მუდმივი ლაშქარი დაეარსებინა და ხეირიანი არტირელია შეეკმნა, რომ ამგვარად მეფეს საშუალება ჰქონოდა საჭიროებისამებრ პატარა სამხედრო ძალითაც სპარსთა მრავალრიცხოვანი, თავზეხელაღებული ბრბოებისათვის წინააღმდეგობა გაეწია. ამ საქმის განსახორციელებლად რუსეთის ხელმწიფე საქართველოს მეფეს ნებას აძლევდა საქართველოში დანიშნული იეგერთა პოლკის უფროსი და ოფიცრები ხელმძღვანელად გამოეყენებინა (Инструк. Иностран. Коллегии Коваленскому. АКАГН. I. გვ. 95, § 11). მაგრამ ეს 1799 წელს იწეოებოდა, როდესაც უკვე საქართველოს დამოუკიდებლობის ბედი თვით რუსთავე წყალობით გადაწყვეტილი იყო, ისე რომ ამ რჩევას მაშინ აღარაფრითარი პნიშვნელობა არ ჰქონდა.

განსაკუთრებით საყურადღებო-კი სწორედ ის გარემოებაა, რომ თვით საქართველოს მთავრობა მუდამ ცდილობდა დაწინაურებული სახედრო ტექნიკა და მეტადრე ზარბაზნების ჩამოსხმა-მოხპარება შეესწავლა, ხოლო რუსეთის მთავრობა იდუმალად ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, რომ საქართველოს თავის ეს წადილი ვერ განეხორციელებინა. ისე რომ თუ საქართველოს მე-XVIII ს.-ის დასასრულს, როდესაც რუსეთის მთავრობის ზემოქმედებით ჩიქვა იყო შედგენილი, შესაფერისი არტილერია არ ებადა, ამაში უმთავრესად თვით რუსეთის მთავრობის წარმოადგენლებს უძევთ ბრალი.

საქართველოში ძალიან კარგად ესოდან კარგ არტილერიის უაღრესი მნიშვნელობა ქვეყნის გარეშე მტრის გან უზრუნველყოფისათვის და სწორედ ამიტომაც არის, რომ ერეკლე მეფე სულ იმის ცდაში იყო, რომ ვისგანმე ზარბაზნების გაკეთება და ხმარება შეესწავლა.

მან ისარგებლა კიდევ შემთხვევით, რომ რუსთა ჯარში, რომელიც ოსმალთა წინააღმდეგ, საბრძოლველად მაშინ საქართველოში იყო გამოგზავნილი, არტილერიის საქმის მცოდნე პირები ქართველები იყვნენ და მათ მიჰმართა, რომ თავისი დიდის ხნის ნატვრა აესრულებინა. არტილერიის პოლპოლკოვნიკს ჩოლაყაშვილს და თავად თარხან-მოურავს სიხარულით უკისრიათ ეს საქმე. ისინი თურმე ერეკლე მეფეს ზარბაზნების, მორტირების და ჰაუბიცების გაკეთებასა და დადგმას ასწავლიდნენ.

მოულოდნელად ამის გამო მთელი აღზრახური ატყდა. თუმცა მაშინ ეს ქართველებს ეუცნაურათ, მაგრამ რუსეთის ჯარის უფროსმა ტოტლებენმა რომ ეს გარემოება შეიტყო, მაშინვე ჩოლაყაშვილსაცა და თარხან-მოურავსაც სასტიკად აუკრძალა, რომ მათ მეფე ერეკლესთვის საარტილერიო ხელოვნება ესწავლებინათ.

ამ ორს ქართველს არტილერიისტს, როგორც სჩანს, ტოტლებენის ამგვარი ბრძანება უკანონოდ ზიანდებდა და ეტყობა

გულწრფელად დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ რუსეთისათვის საცხელსაყრელი უნდა ყოფილიყო, თუ-კი საქართველოში იქნებოდა, ვითარცა რუსეთის ეროვნულ მოკავშირეს და რუსეთის ველობის ქვეშე მყოფს, სამხედრო საქმე კარგად შესწავლილი ექმნებოდა. ამიტომ ორივენი ისევ ტფილისში დარჩნენ და წინანდებურად ერეკლე მეფეს ასწავლიდნენ. მაშინ ტოტლებენმა 6 თებერვალს 1770 წელს რუსეთის მთავრობას ფრანგულად დაწერილი საიდუმლო მოხსენება გაუგზავნა, რომელშიაც ატყობინებდა, რომ ჩოლაყაშვილი და თარხან-მოურავი ერეკლე მეფეს ზარბაზნების ჩამოსხმასა და დადგმას ასწავლიანო. თუმცა საქართველოს მეფე, სწერდა ტოტლებენს მთავრობას, რუსეთის ხელმწიფის მფარველობის ქვეშ არის, მაგრამ რუსეთის ინტერესებისათვის სასურველი არაა, საქართველოში რუსეთის ხელმწიფის ზარბაზნებს გარდა სხვისი ვისიმე ზარბაზნები იყოსო. ამიტომ ტოტლებენი მთავრობას სთხოვდა, რომ ყველა ქართველი ოფიცრები და თავადი თარხან-მოურავი საქართველო-თგან ისევ რუსეთში წაეყვანათ (წერილი იხ. А. Цагарели. Грамоты I, 20, შედ. 198-199) *)

ქართველი ოფიცრები თავის მამულიშვილური გრძნობისა და პოლიტიკური სიბეცისათვის სასტიკად დაისაჯნენ. იძულებით რუსეთში წაყვანილნი და დაპატიმრებულნი საქმის გამოძიებას უცდიდნენ, სანამ მათი უდანაშაულობა ყველასათვის ცხადი არ შეიქმნა.

*) „Г.-м. графъ Тотлебенъ отъ 6 февр. 1770 года представлялъ сюда, что артиллерійскій подполковникъ Чолокаевъ, не смотря на ордены его, графа Тотлебена, остается въ Тифлисѣ съ н. с. кн. Моуравовымъ, показывая царю Ираклію дѣлать мортиры и гаубицы и ставить пушки на лафеты; а по мнѣнію его, графа Тотлебена, хотя царь и князья его и вступили въ протекцію ея И. В., однакожь для Высочайшихъ интересовъ предосудительно, чтобъ въ Грузіи были пушки кромѣ принадлежащихъ ея И. В., и такъ просилъ онъ объ отозваніи назадъ всѣхъ офицеровъ грузинской націи и князя Моуравова“ (А. Цагарели. Грамоты etc. I, 198—199, ფრანგული მოხსენება ტოტლებენისა იმავე საგნის შესახებ იქვე I, 205).

ამ საიდუმლო მოხსენებითგან ცხადად სჩანს, რომ რუსეთის მთავრობისათვის საზოგადოდ საქართველოს გახლეჩება სრულებითაც საჭირო არ იყო. საქართველო ისეთ შტატებად მარეობაში უნდა ყოფილიყო, რომ რუსეთის დახმარებლივ მას თავისი თავის დაცვა არ შესძლებოდა და მუდამ მხოლოდ რუსეთის შეპყვადრებული და ხელში შემყურე ყოფილიყო. *)

მაშასადამე ყოველთვის ისე იყო ხოლმე, რომ რუსეთის „დახმარებას“ დასაწყისში გარკვეულად საქვეყნოდ დიდი სახელი და რიზი ჰქონდა, შედეგი-კი ნულამ საშინელი და დამღუპველი იყო ჩვენი პატარა, მტრებით შემორტყმული, ქვეყნისა და ერისათვის.

რუსეთის უპირობა და საქართველოს უმწეოდ მიტოვება მტრებთან ბრძოლის დროს ჩვენს ქვეყანას მარტო საერთაშორისო დამოკიდებულებას-კი არ უფუჭებდა, მარტო მის გარეშე მტრებს კი არ ათამამებდა, არამედ შინაურ ცხოვრებაშიც არევ-დარევასა და სხვადასხვა პოლიტიკურ დასთა შორის ბრძოლას აჩვენებდა, მეუისა და მთავრობის პატივისცემისა და უფლების გაქარწყლებას ხალხის თვალში ხელა უწყობდა. ბევრი ხედავდენ, რომ მთავრობის მთელი პოლიტიკა საქართველოს უბედურების მეტს არას უმზადებდა და ამის გამო სპარსეთთან და ოსმალეთთან შეთანხმების მომხრენი დაუნდობლად ებრძოდენ იმ წრეებს რომელნიც რუსეთის მფარველობისა და მოკავშირეობის მომხრენი და მოთავენი იყვნენ. ეს შინაური უთანხმოება და ქიშხობა ძირს უთხრიდა ისედაც დაუსრულებელი ომებისა და ტრეზბის შემოსევისაგან დასუსტებულს სახელმწიფოს.

ერეკლე მეფე ღრმად მოხუცებული მოუსვენარ ცხოვრებასა და თავდა ბეხილი უბედურებისაგან დაავადებული გულის ტკივილით შეპყვრებდა, როგორ ინგრეოდა ის პოლიტიკური და ს. მ.

*) 1783 წ. ხელშეკრულების დადების შემდგომ რუსეთის მთავრობამ ხარკები დაამზადა საქართველოსათვის, მაგრამ ამითგან მხოლოდ 2 ხარკიანი გამოუკვანა. იმათაც ძლიერ-ძლიოებით მხოლოდ 1788 წ. მიადწიეს საქართველომდის. დანარჩენი რუსეთში ჩარჩა.

ხედრო სიძლიერე, ქონებრივი კეთილდღეობაც, რომელიც მის მამის თეიმურაზ მე-III-ისა და მის პირად დაუღალავ შრომით და გამჭრიახობით იყო მოპოვებული მის სიბერის გულწრფე ეგების იმ წარე გრძნობით იყო მოწამლული, რომ ამის ბრალი მის პირადს პოლიტიკურს გულუბრყვილობას და რუსეთის მთავრობისადმი განუსაზღვრელ ნდობასაც ედებოდა.

ერეკლე მეფეს დიდ ხანს აღარ უცოცხლია.. 11 იანვარს 1798 წ. ქ. თელავში გარდაიცვალა 78 წლის მოხუცი გმირი პატარა-კახი.

X თ ა ვ ი.

საქართველოს დამოუკიდებლობის მოსპობა რუსეთის მთავრობის მიერ და რუსეთთან შეერთება

სამეფო ტახტზე ასულს გიორგი მეფეს არც მამის ნიჭი და პირადი სიქველე ჰქონდა, არც საიმისო გავლენა მოეპოვებოდა ხალხში, რომ ესოდენ გათულებულ პოლიტიკურ მდგომარეობითგან ბრძნულის შორს-გამსჭრეტელობითა და სიფრთხილით საქართველო სამშვიდობოა გამოეყვანა. პირიქით შინაური უწყესობა გაძლიერდა, გარეშე სტრეზი უფრო გათავისმდენ, გულწრფელი მეგობრული გრძნობითა თა უანგარო კეთილმოსურნეობით გამსჭვალული ძლიერი მოკავშირის მფარველობა და დახმარება-კი არა სჩანდა.

ასეთ ვარჯიშებაში მყოფს გიორგი მეფეს რუსეთის მხოლოდ შველის იმედი აღარა ჰქონდა და ამის გამო მა გადასწყვიტა დარბაზის კარი ჩაეკეტა და სამარეთისაკენ გზა რუსებისათვის სამუდამოდ დაეხშა. მას ეგონა, რომ ისევ ოსმალეთთან პოლიტიკური შეთანხმება და მისი მოკავშირეობა ძიანიჭებდა ღონემიხდილს საქართველოს მშვიდობიანობას. მეფემ უკვე დესპანიც-კი გაგზავნა ახალციხის ფაშასთან, რომ იქითგან სტამბოლში წასულიყო ამ საქმის მოსაწყობად. მაგრამ დესპანი ჯერ ახალციხეს არ გასცილე-

ბოდა, რომ რუსეთითგან ტახტის მემკვიდრე ბატონიშვიდი
დავითი ჩამოვიდა, რომელმაც რუსეთის ხელმწიფეს პავლეს
საქართველოსადმი კეთილ განწყობილების ამბავი **საშოტაძის**
მაშინვე კვლავ „ქრისტეს მოყვარე“ რუსეთის მხრით უანგარო
დახმარების იმედი დაიბადა და საქართველოს ელჩი ანტონ-
ციხითგან სწრაფად უკან დაბრუნებულ-იქმნა (Бутковъ. Ma-
terialы II, 446).

როდესაც გიორგი მეფემ რუსეთის ხელმწიფეს პავლეს
თავის სამეფო ტახტზე ასვლა აცნობა, პავლემ მოლოცვასთან
ერთად მოსწერა, რომ 1783 წ. ხელშეკრულების ძალით იგი
მოვალეა რუსეთის იმპერატორს დამტკიცება სთხოვოს (იქვე
II, 448). თითონ მას კი ავიწყდებოდა, რომ ამ ხელშეკრუ-
ლებამ მარტო საქართველოს არ დააკისრა მოვალეობა, არა-
მედ რუსეთის სახელმწიფოსაც და რომ თვით რუსეთს არც
ერთი ეს მოვალეობათაგანი ჯერ ასრულებული არ ჰქონდა.

16 აპრ. 1799 წ. საქართველოში რუსეთის ელჩი დაი-
ნიშნა და 2 ბატალიონი ჯარიც გამოიგზავნა ვითომც საქარ-
თველოს დასაცავად (Бутковъ. Матеріалы II, 449). ერთმაცა
და მეორემაც საქართველოს მხოლოდ ამავე წლის დასასრულს
მოაღწიეს (იქვე II, 451). რუსეთის მთავრობამ თავის ელჩს
დაავალა, რომ მას მეფისათვის საიდუმლოდ თვალყურა ედევ-
ნებინა. მაშასადამე თვით მეფეც კი საეჭვოდ მიაჩნდათ და
მის ერთგულებას არ ენდობოდნენ, თუმცა საქართველოს მთავ-
რობამ რუსეთისადმი განუსაზღვრელი და გადამერებული ნდო-
ბა არა ერთხელ დაამტკიცა და ამის წყალობით ძალიანაც
გზარაღა.

ყველაფერი მოწმობდა, რომ რუსეთი ეხლა კი თითქმის
მართლაც დაინტერესებული იყო საქართველოს მდგომარეო-
ბით და ჩვენ ქვეყანასთან მკიდრო კავშირიც დაკერას ცდი-
ლობდა. მაგრამ ამ შემთხვევაშიაც რუსეთს საქართველოსთვის
არ შეუწყუხებია თავი, არამედ მხოლოდ პირადი სარგებლო-
ბით ხელმძღვანელობდა იგი და თავის საიდუმლო გეგმის გან-
ხორციელებაზე ზრუნავდა.

კამერჰერმა გრაფმა მუსინ-პუშკინმა იმპერატორ პავლეს წინაშე იშუამდგომლა, რომ მას ნება და საშუალება მოეცა მოდა საქართველოში გასამგზავრებლად და იქაურ მთავრებს მდიდარ მადნეულობის გამოსაკვლევად. 17 ოქტ. 1799 წ. მან ნებართვა მიიღო და გამოემგზავრა კიდეც. როდესაც საქართველოს ადგილობრივ სიძიდის შესწავლა მას თვალწინ გადაუშალა ჩვენი ქვეყნის მთელი საუნჯე, ბუნების მშვენიერება და „სამოთხის მსგავსი ჰავა“, მან 1800 წ. თავის ზეგამწიფეს მოხსენებაში საქართველოს ყველა ზემოაღნიშნული ღირსებანი აუწერა და ის მნიშვნელობაც გაუთვალისწინა, რომელიც ჩვენს სამშობლოს რუსეთისათვის ექმნებოდა, საქართველო რომ რუსეთს დაეყრო. მაშინ რუსეთი მდიდარს ქვეყანას შეიძენდა და კავკასიის მთიელთა თავდასხმისაგან საჟღადმოდ უზრუნველყოფილი ექმნებოდაო იმიტომ, რომ ორთავე მხრივ ჩაქერილნი ისინი ველარას გაბედავდენ, ოსმალეთთან, ან სპარსეთთან ომის დროსაც რუსეთს დიდი სამხედრო უპირატესობა ექმნებოდა. მაგრამ ამას გარდა რუსეთს სპარსეთისა და ინდოეთის ვაჭრობის ფართო ასპარეზიც გაეხსნებოდაო*) (Бутковъ. Матеріалы II, 463-464). მაშასადამე ჩვეულებრივს ეკონომიურს ინტერესებს გარდა, ზღაპრულ ინდოეთზე ოცნებასთან ერთად, აქ უკვე გარკვეული პოლიტიკური გეგმაცაა გათვალისწინებული.

ეს აზრი პეტერბურგში მოწონებულ იქმნა. 18 დეკემბ. 1800 წ. პავლე იმპერატორმა ხელი მოაწერა მანიფესტს საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ და შემდეგ კი გიორგი მეფეს წინდაწინვე დამზადებული ქალაქი გაუგზავნეს ხელმოსაწერად, რომელშიაც ვითომ თვით მეფის სახელით რუსეთის ხელმწიფეს, რომ მას საქართველო ერთხელ და სამუდამოდ რუსეთთან შეეერთებინა და რუსეთის განუყოფელ ნაწილად ექცია. მაგრამ საქმე ისე დატრიალდა,

*) Откроется обширное поле къ торговлѣ персидской и индійской (II, 464).

რომ მთელი ეს შეთხზული გეგმა ჩაიფუშა: გიორგი მეფე გარდაიცვალა 22 დეკემბერს 1800 წ. ისი, რომ *ქვემოქვემო* რი ქალაქი მას თვალთაჲ არ უნახავს, *ოთგან მსაქმე* ტანნი ამ დროს ჯერ საქართველოში ჩამოსული არც კი იყვნენ (Бутковъ. Матеріалы II, 465).

ასეთი შესაძლებლობა რუსეთის მთავრობას წინდაწინვე გათვალისწინებული ჰქონდა და ამისთანა შემთხვევისათვისაც მას უკვე 15 ნოემბერს თავის წარმომადგენლისათვის საქართველოში ნაბრძანები ჰქონდა, რომ რა წაჰს გიორგი მეფე გარდაიცვლებოდა, საქართველოს სამეფო ტახტზე ასვლის ნიბა არავისთვის მიეცათ. ეს გარემოება გენ. კნორინგმა გიორგი მეფის გარდაცვალებისათახავე აღწომა საქართველოს მცხოვრებთ და თანაც იმ ოთხ ბატალიონ ჯარის გარდა, რომელიც რუსებს ამ დროისათვის ჩვენს ქვეყანაში მოეპოვებოდათ, საჩქაროდ კიდევ ერთი ბატალიონი დაიბარა (იქვე II, 165-466).

1783 წ. დადებული ხელშეკრულების მე-12-ე მუხლში ნათქვამია, რომ ამ ხელშეკრულების პირობების შეცვლა არ შეეძლება მხოლოდ ორთავე მხრის თანხმობით შეიძლებოდა. რათგან 1783 წ. შემდგომ აღარავიოარი სხვა ხელშეკრულება საქართველოს და რუსეთს შორის არ დადებულა და არც რაიმე ცვლილება ყოფილა შეტანილი ორთავე მხარის თანხმობით, ამიტომ რუსეთის მთავრობას უნდოდა, რომ მას რაიმე საბუთი ჰქონოდა იმის დასამტკიცებლად, ვითომც თვით საქართველოს ჰსურდა თავისი სახელმწიფოს მოსპობა და რუსეთის განუყოფელ ნაწილად გადაქცევა. რადი გიორგი მეფის სიკვდილის გამო ეს მათი გეგმა ფიზიკულადაც განუხორციელებელი იყო, ამიტომ რუსეთის მთავრობმა აღარც ხელშეკრულების ცხადს დარღვევას და არც საჯარო სიცრუეს იერი-

*) „Сей договоръ дѣлается на вѣчныя времена, но ежели что либо усмотрѣно будетъ нужнымъ перемѣнить или прибавить для взаимной пользы, онсе да возымѣетъ мѣсто по обоимъ-стороннему соглашенію“.

ა და რაწამს მან გიორგი მეფის სიკვდილის ამბავი შეიტყო, აშინვე 18 იან. 1801 წ. პავლე პირველის მანიფესტს *Манифест* აქვეყნა, რომელშიაც ნათქვამია, ვითომც თვით მეფე გიორგიმ მოწინავე წრეებისა და ქართველი ერის სურვილითა და თხოვნით რუსეთმა საქართველო სამუდამოდ შემოიერთა (Бутков. Материалы II, 466—467). არც მეფე გიორგის, არც მით უმეტეს ქართველ ხალხს ეს არც სდომებია და არც უთხოვია.

პავლე I-ს გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ საქართველო ერთბაშად რუსეთის გუბერნიად ექცია და სენატისა და სინოდისათვის დაემორჩილებინა (იქვე II, 469). 12 მარტს 1801 წ. პავლე გარდაიცვალა. მისმა მემკვიდრემ ალექსანდრე I-მა იგრძნო საქართველოს შეერთების მთელი უკანონობა და ამტომ გადაწყვიტა გამოერკვია, რამდენად მართალია, რომ მთელ საქართველოს თავის ნებით მოესურვოს რუსეთთან განუყოფლად შეერთება და რომ მას თავის თავის დაცვა გარეშე და შინაურ მტრებისგან არ ძალუძს. ამ საკითხების გამოკვლევა მან გენ. კნორინგს მიანდო, რომელმაც საქართველოში ჩამოსვლისთანავე გააუქმა ყველაფერი, რაც ტახტის მემკვიდრის ბატონიშვილი დავითის ბრძანებით იყო შემოღებული, და რუსეთის საქართველოს უზენაესი მთავრობა დააარსა (Бутков. Материалы II, 473—475). უკვე ეს მისი ნაბიჯი ცხად-ყოფს, თუ როგორი მიუდგომლობით გამოარკვევდა და სინამდვილით აუწერდა იგი ჩვენი ხალხის გულის ნადებს და მისწრაფებას. ხოლო, რომ საქართველოს გარეშე მტრების წინააღმდეგ დახმარება ესაჭიროებოდა, ეს გარემოება თუ საქართველოსაც არ დაუმაღავს, 1783 წ. ხელშეკრულებათ ხომ სწორედ ამ მიზნით იყო რუსეთთან დადებული.

როგორც რუსეთის მთავრობას საქართველოს შეერთება თავის სახელმწიფოსთან სასურველად და სასარგებლოდაც ჰქონდა (იქვე II, 473—4), გენ კნორინგმაც ისე წარუდგინა ალექსანდრეს I-ეს, თუმცა არ შეეძლო დაემაღა, რომ საქართველოს უმაღლეს წრეების ყველა წარმომადგენელნი ამ

შეერთების მომხრენი ყოფილიყვნენ მისი სიტყვითაც: «ზახ, ვარ თავადაზნაურობისას საქართველოს დამოუკიდებლობის შენარჩუნება ჰსურდა (იქვე II, 475—484. განსაკ. 482). გრაფ. მუსინ-პუშკინმა, რომელმაც პავლე I-ს ჩააგონა საქართველოს არუსეთთან შეერთების უარღრესი სარგებლობა, ეხლაც ამ გვარივე შინაარსის მოხსენება მიართვა ალექსანდრე I-ს (იქვე II, 484 შენ. 1).

რამდენად გულწრფელი უნდა ყოფილიყო ოუსეთის მთავრობის სურვილი ვითომც მას საქართველოს პოლიტიკურ ზოახვის უტყუარი ხრის გაგონება ნდომებოდეს, იქითგანაც სჩანს, რომ ვთელ ამ ამბავს საქართველოს სრულუფლებიან დისპანს უპოავედენ და მთელ ამ საქმეს საქართველოს შეერთების შესახებ ფარულად წარმოებდენ (იქვე II, 485). იმიტომ, რომ კარგათ იცოდნენ, რომ საქართველოს დესპანები მათთვის სასიამოვნოს არა იტყოდენ და ცხად-ყოფდენ, რომ საქართველოს რუსეთის შოლოდ კავშირ და შეთავაზება ჰსურდა და სხვა არაფერი (Акты Кавк. Архива. № 11. 304).

საქართველოში რომ არც ხალხი და არც ივით გიორგი მეფე თავის სახელმწიფოს დამოუკიდებელი არაებობა მოსპობაზე სრულებითაც არა ფიქრობთა, ამას ის გარემოებაც ნათლად ამტკიცებს, რომ მაშინ ჩვიან საშობოლოში მოწინავე წრეებში ინტენსიური კულტურული მოქმედება სწარმოებდა და პტიცე საზადისი იყო როგორც სახელმწიფო წესწილობის გააუმჯობესებლად და ივრობიულო მსგავსად გასასაქმელად, ისევე ევრობიულო მეცნიეობა, ფილოსოფიი და მწერლობის საქართველოში ვადროს ზერგავად საივეთესო თხზულოეები და სახელმწიფო მოგებ რომელიც კულოსთაში, ფიზიკაში და სათეოლო ეცნიეობაში და მწიფის მეტყველებაში, არეთვი სახელმწიფოებში ევოლოში გამოდი და, ქართულად ციყო ნაარგი. სასწავლოებში სახმარებლად და წასაკითხავი წიგნები ზედდებოდა

ვიღმა ვრცელი მოხსენება წარუდგანა გიორგი-
ს შეახებ. თუ როგორ უნდა შეცვალოდეს სა-
კანის სახელმწიფო წეს-წყობილება. როგორ შიდა სხვა-
ის სამი ღიჯი მას მსგავს უმაღლეს სასწავლებლის
ყო გაოქალისწინებული. მეფე გიორგიმ 1799 წ.
ეს პროექტი და მისი განხორციელება უნდა დაე-

თს აზრადისში მყოფ ს ქართველოს მოწინავე წრე-
ს აქადი იყო, რომ ძლიერი მოკავშ რეს მთავრე-
და სახმარებით. ჩვენი ქვეყანა მოღონიერდებოდა,
შესტეხს მოიგეოიებდა და მყუდრო ცხოვრების შე-
იცოვე და ჩქარი ნაბიჯით წარმტეხას გზას დაადგე-

ქა 12 ენკენისთვეა 1801 წ პეტროპოლში საქართ-
ლოეთთან შიგოთების ესახებ აღექსანდრე I-ის შანი-
კიყო გაოქსადებული. რომელშია ე ფარისველურად
იყო. ვითომც ეს აქტი ჩხოლოდ საქართველოს ე-
ობი ძლიერა სურვილით ყოფილიყოს ნაკარნახევი.
არ უყვებს რასაკვირველია არ სეფდლოთ მაინც დაღ-
ბნაოის შთაბეჭდილდე, რომ ოუ ეიო მთავრობის
ე შემაძრწუნებელი უბიიობა, თიკ და აღ ქმის
და ძალ მოიიოთ იყო და სხვა არაფერი.

ელ წარმისა ენითა თაოლინად თეზარდაშეკმი
ფილადყოთ ანზარი ქართველ მოწინავე. შეგნე ჯლ
და თავოიზისათვის. რაკი რუსეთის მთავრობა?
რომ საქარ ეფიოთ აქის გამო აღწვოთებული ქანე-
ქვიდა თვის მან აღოიბაში ამ მანიის სტ საქართვე-
ქარ ეცადებდ ხოლო როდესაც მიჯი დაძალ აღარ
ბოდა და ის გამო გაყნება და ხალხის თათი ე ბააუ-
ლო შეიქმნა, შონა გენ. ე ორინახ იხედიარა ჰქონ-
ქ ქართველები ნებყო თოობის საკე თ ამო კიბებ-
სპობაზე ანხობას ენაცხაიბდ და ოფსეთის
მ აბის დ ეს შიოლ ბე ნ. ა ტონ ა ა წყიჭა ეს
ყოებათ და მუჯარით იხეხეხებინ მ და მ ტი-
ნი ე ეიო, თევა ანხარეობა და ე ა ღიისის
ეა რი დესად ე იდ ან თავი იიკაოთ. ან ბი და-

ნება გასცა, რომ მათთვის საიერიშოდ გენ

турмомъ“) რუსის ჯარი შეჰოვო ჯაი მაშინვე,

ცნობის მიხედვით „ლომების ხაზასავით განხმული იქ ზარბაზნების პირი. გენ. კნორინგმა ამის ზნახ წინადადება მისცა რუსეთი ქვეშევრდომობისა და ბის ფიცი მიეღოთ. ქართველობა გაოცებულნი და ბული იყო ასეთი უმსგავსი საქციელით. მოწინავე მრავალმა იმოდენი გამბედაობა გამოიჩინა, რომ შე ჯარს არ შეუშინდა, ძალით ფიცი არ მიიღო და გან გავიდა. მაშინვე გენ. კნორინგმა ბრძანება : ჯემაყოფილონი დაეჭირ თ და ციხეში ჩაესვათ (Исторія войны... на Кавказѣ III, 444).

მაინც ბევრისათვის იმდენად ძნელი წარმო იყო, რომ „ქრისტესმოყვარე“ რუსეთის ხელმწიფე სა და ხელშეკრულების დარღვევა ძველად და ქართველო „მფარველს“ მოკავშირეს ძალმომრე პყრათ, რომ ეს ყველაფერი საქართველოში გან რუს მოხელეთა პირადი თვითნებობა და მეტიჩრობ ის ქართველები დარწმუნებუ ები იყვნენ, რომ საქ შელახულ უფლებათა და დამოუკიდებლობის აღსად კმარათ. ეს მხოლოდ რუს ხელმწიფისათვის საქმის ვითარება ეცნობებოდათ (იქვე 445). ივით პეტერბუ ფი საქართველოს ელჩი გარს. ჯავჭავაძეც თუმცა აღშ იყო იმ გარემოებით, რომ მეფე გიორგის არც ერ ბილობა და სურვილი ასრულებული არ იყო. პი ფობა მოსპეს და საქართველო საშინლად დაბ გრამ მასაც ეგონა, რომ ეს გენ. კნორინგის ცრუ სავსე მოხსენების წყალობით მოხდა და ვითომც იყო ქართველ ხალხს რუსეთის ხელმწიფისათვის მდვილი გულისწადილი ეცნობებოდა, რომ მაშინვე რი გამოსწორებულიყო (АНАРК II, 304) ლებად და რუსეთის მთავრობის პოლიტიკამ ს ნათლად დაამტკიცა ამ განუსაზღვრელი ნდობ ბრყვილობის სრული უი ფუძელობა!..